

Öppet forum/Open space:

Det gäller livet: vårt levande gröna kulturarv

Tisdagen 5 mars 2019

Detta öppna forum genomfördes i syfte att allsidigt identifiera och synliggöra behov och brister i dagens arbete med kartläggning, bevarande och spridande av kulturväxter. Förberedelser inleddes med att ett antal personer som representerade ett flertal olika perspektiv på frågeställningarna som rör kulturväxter bjöds in till två arbetsmöten (deltagare i arbetsgrupperna, se bilaga 1). Denna gruppering lade därigenom grunden för detta öppna forum genom att besluta om upplägg och dessutom så brett som möjligt identifiera möjliga intressenter som representerade så många olika perspektiv på kulturväxter. Avsikten var att samla en så stor bredd av kompetenser som möjligt, snarare än att sträva efter ett så stort antal deltagare som möjligt. Detta arbete resulterade i en lista på drygt 120 namn på personer och organisationer verksamma inom området vilka sedan blev inbjudna att delta, varav ungefär sextio i slutändan deltog under dagen (deltagarlista, se bilaga 2).

I vanlig ordning gavs först en kort introduktion till sammanhanget för dagen varpå deltagarna därefter på egen hand fick reflektera över spännande frågeställningar som kunde vara värdefulla att diskutera. Sammanlagt fanns utrymme för arton gruppdiskussioner, men efter sammanslagning och grupperingar så genomfördes i realiteten sammanlagt femton diskussioner under de två passen. Dagen och förberedelserna beskrivs i följande rapport.

Öppet forum/Open space:

Det gäller livet: vårt levande gröna kulturarv

Tisdagen 5 mars 2019

Inledande ord av Håkan Tunón, CBM & KSLA

I samband med förarbetet med denna träff var det någon som sa att ”det här kommer ju att bli som en släkträff...” Och visst är det många bekanta ansikten i auditoriet, men samtidigt har vi även andra mer obekanta ansikten på plats och det är faktiskt så att vi har lyckats få en god spridning mellan de olika intressesfärerna vad gäller ämnet kulturväxter.

Vi bör även konstatera att det som utlöste behovet för dagens workshop var de förändringar som skedde under 2017 på Julita och Nordiska museet. Redan för fyrtio år sedan under Sune Zachrissons ledning (1975–1988) tog Nordiska museet ett ordentligt kliv in i agrarhistorien och kulturväxtområdet. Och med Else-Marie Strese vid rodret för Julita så lyftes den gröna kulturväxtforskningen och -pedagogiken fram som en viktig del. Julita och Nordiska museet har därmed under lång tid fungerat som en permanent museinod för verksamhet relaterat till det levande kulturarvet, för både kulturväxter och lantraser. Museifolk med fokus på kulturväxter har förlitat sig på denna nod för stöd och information. I och med att den nya ledningen från 2017 har valt att fokusera på andra väsentliga delar av museets verksamhet så förändrades Julitas roll som kulturväxtnod. Då beslöt man att Streses tjänst inte skulle återbesättas i samband med pensionsavgång, och samtidigt förlorade Julita även det mesta av sin övriga kompetens vad gäller kulturväxter. Under återstoden av 2017 publicerades diverse debattartiklar om Nordiska museets agerande och svarsartiklar från museiledningen. I det läget blev jag kontaktad av Kålrotsakademien som hade varit aktiv i debatten och diskussionen handlade då om vad man kunde göra för att säkerställa att ingen funktion skulle gå förlorad. Vi pratade då om behovet av ett symposium om kulturväxter och då gärna på KSLA.

Det är dock viktigt att poängtera att Nordiska museet är en stiftelse med ett ganska brett mandat, och det finns ingenting som uttryckligen markerar att man måste ägna sig särskilt åt verksamhet om kulturväxter. Det finns andra delar av kulturarvet att Man kan således inte säga att Nordiska museet har begått något fel – möjligen att man har valt att prioritera annorlunda gentemot tidigare och att det har fått konsekvenser av olika slag, samt skapat en viss osäkerhet bland olika aktörer inom kulturväxtsektorn. Idag ska vi absolut inte skuldbelägga någon, utan att försöka bringa ordning och se framtida lösningar!

För ett år sedan inledde vi diskussioner i olika konstellationer för att planera för ett symposium och för att fundera ut vad det var som hade gått förlorat? Vad har fallit mellan stolarna? Vem gör egentligen vad? Finns det några behov som inte uppfylls? Vilka brister har uppstått på grund av den förändrade situationen?

Jag, Inger Olausson och Jens Weibull började grubbla och vi bjöd in ett drygt femtontal intressenter till ett diskussionsmöte i maj förra året. Vår ursprungliga idé om ett symposium

om kulturväxter blev alltmer sekundär, och frågan om vilka behov och svagheter som olika aktörer upplever blev ett mer primärt ärende. Efter ytterligare några möten och diverse diskussioner så föll bitarna på plats och vi beslöt att formen måste bli ett öppet forum och här är vi nu idag. Under de senaste månadernas praktiska planerade har även Matti Leino, Per Eriksson och Hans Naess blandats in! Med förenade krafter har vi formulerat en bred inbjudningslista!

En viktig del i ett öppet forum är: Vad hoppas vi faktiskt uppnå och vad händer med resultaten? Vad vi vill uppnå idag är en bred analys vad gäller olika aktörers behov för bevarande, nyttjande och spridande av kulturväxter. De resultat som vi kommer fram till kommer att sammanställas i en rapport som kommer:

- att kunna bidra Poms (Programmet för odlad mångfald) verksamhetsplan för de kommande åren,
- att lämnas till SLU:s framtidsplattform Future foods, som har delfinansierat detta projekt.
- att återkopplas till KSLA, som också har skjutit till en slant
- att bidra till Riksantikvarieämbetets arbete med frågor rörande biologiskt kulturarv. De har också bidragit till dagens genomförande
- att föras vidare av er ut till era nätverk.

Man skulle kunna säga: "Detta är inte slutet. Det är inte ens början på slutet, men kanske är det slutet på början?"

Arbetsgången med rapporten är att en sekreterare per gruppdiskussion rapporterar skriftligen till mig, så att vi får minnesanteckningar. Dessa skickas sedan ut till de som deltog i respektive gruppdiskussion så att de bedöms vara korrekta och sedan läggs alla gruppdiskussioner samman till en rapport som jag skickar ut till samtliga deltagare för ytterligare kommentarer och tillägg. Därefter har vi en rapport från själva öppna forumet som kan spridas vidare. Jag avser att även inkludera en summering av de diskussioner som har förts fram till idag.

Därefter tog vår processledare Hans Naess över ansvaret för att facilitera processen att ta fram ämnen för gruppdiskussionerna samt det fortsatta arbetet under dagen.

Innehåll

De gruppdiskussionsämnen som kom fram var följande 17 (nr 16 och 17 diskuterades inte):

1. Vem bryr sig om bär?	6
2. Smak och företagande.....	10
3. Hur kan friluftsmuseerna bidra till att väcka intresse hos fler för grönt kulturarv? Vem vill samarbeta?.....	14
Om friluftsmuseers potential – och utmaningar.....	14
Om frivilligkrafter för insamling och förmedling av kunskap.....	14
Om begrepp och kommunikation	14
Om ekonomiska aspekter.....	15
Om kunskap och dokumentation.....	16
Om vägar till samarbete	16
4. Hur kan Nationella genbanken och NordGen utvecklas som resurser för framtiden?.....	18
5. Traditionell kunskap – hur ska vi ta hand om den innan den försvinner.....	20
6. Utbildning! Vad? Var? Hur? Innehåll?	23
7. Frivilliga krafter.....	25
8. Marknadsföring av Grönt Kulturarv, samt att stimulera nyttjandet.....	27
9. Hur ska vi öka kunskapen och medvetenheten om begreppet "Biologiskt kulturarv"?.....	28
10. Grönt kulturarv är tvärvetenskap: men hur ska vi bedriva det?.....	30
11. Uppfödning av utsäde	32
12. Vilka åtgärder bör vidtas av offentliga aktörer på olika nivåer för att säkra bevarandet och främja brukandet av den odlade mångfalden?.....	35
13. Växtinventeringar	39
14. Hantverket i det gröna kulturarvet: Hur kan friluftsmuseer och kulturresevat fungera som platser där hantverk kopplat till trädgård och landskap tas till vara och uppmärksammas?	41
15. Kulturspannmål	44
Bevarandelistan.....	44
Gränsdragning	44
Resiliens.....	45
Hälsa	45
16. SKUD – Svenskt kulturväxtdatabas.....	46
17. Hur kan vi öka incitamentet att använda kulturarvssorter genom att identifiera sorter som ger ett hållbart matbord?	47
Projektets arbetsgrupper	48

Deltagarförteckning för öppet forum – 5 mars 2019.....	49
--	----

Anteckningarna från respektive gruppdiskussion är skrivna av gruppens sekreterare och därefter har gruppens deltagare givits möjlighet att godkänna och kommentera. I nästa steg har alla anteckningarna skickats ut till samtliga deltagare av vårt öppna forum och ett antal personer tog tillfället i akt och gjorde mindre korrigeringar i anteckningarna. Några kompletterade med egna inlägg till grupper som de själva inte hade deltagit i eller sådant som man i efterhand tyckte var viktigt i grupper som man hade deltagit i, och i det fall sådana tillägg har kommit in återfinns de med namn i fotnoter eller i slutet av varje gruppdiskussion.

1. Vem bryr sig om bär?

Deltagare: Matti Leino (förslagsställare), Mikael Eliasson (sekreterare), Maria Flinck, Catrin Heikefelt, Mattias Iwarsson, Erik de Vahl, Per Eriksson, Jan Nilsson, Karin Ringholm, Krister Andersson & Carina Knorpp

Nuläge

Traditionella svenska bär har fått lite av en tråkstämpel på sig, några bär har särskilt hamnat i skymundan exempelvis krusbär som knappast längre finns i handel eller odling, men även vinbär har gått tillbaka. Andra bär som till exempel hallon och jordgubbar är sort-anonyma i detaljhandeln och reducerade till arter. Kunskapen och medvetandet kring vårt stora inhemska historiska bärsortiment och dess variation av färger, former och smaker är låg. De traditionella bärens konserveringsmetoder och behovet av socker för konservering är dem till nackdel, då det finns en vilja i samhället att reducera användandet av socker och där sockret ses som boven för många av våra välfärdssjukdomar. Samtidigt höjs vissa, ofta importerade, bär s.k. superbär till skyarna för sina näringsmässiga egenskaper med antioxidanter. Inte alltid helt välförtjänt i en jämförelse.

Inventering och insamling

Inventera mera och upptäck flera. De finns ett stort antal lokalt odlade eller semi-förvildade bär som kan ha ett potentiellt bevarandevärde. Det är därför värt att fortsätta inventera för att upptäcka fler gamla sorter med unika sortegenskaper. Äldre trädgårdslitteratur och plantskolors sortimentlistor visar på ett enormt stort tidigare sortiment. Mycket av det lokala materialet har säkert sitt ursprung i detta, och även om sorterna förlorat sin identitet kan de vara odlingsvärda.

Bevarande

Växtmaterial bör bevaras även om sortnamn saknas. De gamla sorterna behövs för att bevara variationsrikedom i smak, färg och form. Det finns förädlingsmaterial av bl.a. svarta vinbär och allåkerbär vid försöksstationen i Öjebyn som behöver tas om hand.¹

Sjukdomsproblematisering på bär skapar svårigheter att bevara gamla sjukdomsdrabbade sorter. Speciella metoder för att bevara ökar kostnaderna. Sortförädling och bevarande är på det hela taget mycket kostsamt och ekonomin är en utmaning.

• I vilken grad utnyttjas genbanker för bär?²

Erik de Vahl: Hur genbanken i Sverige nyttjas är väl svårt att säga generellt men den är såklart tänkt att vara en resurs för både växtförädlare, forskare, näringen, föreningslivet och en bred allmänhet. Allt efter förmåga. Hur genbanker generellt nyttjas beror ju på syfte.

¹ *Kommentar från Inger Hjalmarsson:* Om det rör äldre material av svarta vinbär från 1960–70-talen eller tidigare så är det förmodligen redan utvärderat. Vad gäller nyare material från insamlingar och försök så finns personer som har kännedom om detta. Det begränsade kvarvarande växtförädlingsmaterialet som rör allåkerbär och åkerbärshallon måste anses ha ett nationellt bevarandevärde liksom ett antal namnkända sorter av vinbär, hallon och allåkerbär. Målsättningen är att föröka detta material för införlivning i Nationella genbankens samlingar.

² Dessa tre frågor (kursiva) ställdes i minnesanteckningarna, men besvarades i efterhand av nämnda aktörer.

Genbanker för växtförädling, där förökningslinjer ofta bevaras nyttjas ju annorlunda än genbanker med fokus på långsiktigt bevarande.

Inger Hjalmarsson: Gäller frågan genbanker i allmänhet eller Nationella genbanken? "Poms Nationella genbank" bör skrivas "Nationella genbanken". Siffran ca 75 sorter är en ungefärlig siffra (om än i underkant) för nuläget i Nationella genbanken. Dock bör noteras att detta inte är en slutsiffra – fler sorter är på ingående. Nyttjande? Bärmaterial, liksom övrigt material i genbanken, är till för att nyttiggöras.

Matti Leino: Poms Nationella genbank bevarar cirka 75 sorter bär, sett över alla arter, men det är oklart i vilken omfattning materialet kommer till användning.

• **Kan man sprida uppgiften och kostnader på flera, utnyttja privata eldsjälar såsom SESAM gör med fröer?**

Matti Leino: Pomologiska sällskapet kanske kan. Jag tror absolut på ett kombinerat ex situ / in situ bevarande.

Erik de Vahl: "Att främja ideella föreningars arbete med bevarande och nyttjande är en självklarhet! Att sprida kostnaderna vet jag dock inte vad det skulle innebära i sammanhanget. Sesam arbetar t.ex. ideellt och just därför är det av vikt att de samarbetar med NordGen för att det långsiktiga bevarandet säkras. Hur det samarbetet fungerat över tid kan man kanske lära sig mer om även för vegetativt förökade växtslag!"

Inger Hjalmarsson: "Om vi vill bevara vårt pomologiska arv av bärsorter så är det viktigt att dessa bevaras i fältgenbank med säker back-up. En anledning till att flera äldre sorter gått förlorade är just att arvet varit utspritt. Det är viktigt att Nationella genbanken ges ekonomisk möjlighet att utveckla bevarandet av " kärnan" av bärsorter på ett professionellt och rationellt sätt så att förökningsmaterial kan distribueras till alla som är intresserade.

Vem är "jag"? Vad menas i detta fall med ex situ / in situ?"

• **Finns det vissa bär som är svåra att behålla sortrena?**

Matti Leino: Exempelvis krusbär frösår sig lätt och det är svårt att veta vad som är moderplanta och vad som är spontana frösådder.

Erik de Vahl: "Visst är det skötselintensivt att hålla större samlingar. Jordgubbar, som kräver kontinuerlig föryngring måste odlas med mekaniskt skydd mot att revor växer samman och vid föryngring finns förväxlingsrisker. Hallon, som sprider sig med rotskott kräver också stora skötselinsatser och odlingssystem. Risk för virus spridning kan kräva skyddad odling eller cryo-bevarande. För att ta två exempel."

Inger Hjalmarsson: "Alla bärsorter är svåra att hålla sortrena, jordgubbar och hallon är speciellt besvärliga. Svårigheten är en av anledningarna till att de bör bevaras i fältgenbank och med säker back-up."

Uppskalad odling/kommersiell odling

Ringa svensk kommersiell odling av flera bärarter och knappast någon inriktad på sorter. Maskinskörd nödvändig för att motivera kommersiell odling, vilket i sin tur kräver bärbuskar med upprätt växtsätt, vilket gamla sorter ofta inte har. Det är svårt att få arbetskraft till handplockning.³

³ *Kommentar från Inger Hjalmarsson:* "Maskinskörd nödvändig för attvilket i sin tur kräver bärbuskar med upprätt växtsätt, vilket gamla sorter ofta inte har." I en genbank växer sorterna sida vid sida vilket ger möjlighet till bedömningar av t ex växtsätt. Dessa bedömningar kan sedan publiceras i genbankens databaser – varefter den som söker en upprättväxande sort kan hitta ett urval i databasen tillsammans med eventuella övriga bedömningar som gjorts av sorterna – detta kan kallas "genbanksforskning" och kan endast utföras om sorterna är samlade i ett och samma fält. Den är önskvärt att Nationella genbankens kuratorer ges ekonomiska

Många bärarter har en sammanlagd privat husbehovsodling som är större än den kommersiella odlingen.

Handel, produktutveckling och marknadsföring

Brist på svensk bäråvara till kommersiella produkter.

Marknadens sortiment är uselt, med enbart arter och finns det sorter så är kunskaperna ofta små hos handlarna kring deras respektive egenskaper. Det behövs fler sorter som är hårdiga att odla i Norrland. Virusrensning av kända rabarbersorter i Nationella genbanken. Kunskap om sorter och deras historia kan kommuniceras för att väcka intresse, men då måste det finnas ett intresse hos handeln för detta.

Det går att väcka intresse och sortegenskaper kan lyftas fram! Jämför med äpplen, kålrot och potatis! Nyckeln är samtidig förökning av växtmaterial, odling, användning och marknadsföring. Den ena marknadsaktören kan inte växa utan den andra.

Metoder att väcka konsument- och odlarintresse: goda exempel är festivaler, såsom Skillinge krusbär och Sörmland rabarber.

Kockar är en intressant målgrupp för att höja bärens status.

Blicka utomlands för metoder och produkter (Finland, Norge, Danmark)

Ex. vitt vin gjort på gröna vinbär (Finland)

Ett medvetet förändrat sortiment kan skapa nytt intresse dvs. byta ut och presentera ett annat sortiment under en tid. Detta kräver samordning i handel/plantskolor (*jmf. årets perenn, skulle kunna bli årets vinbär, jordgubbe, krusbär*).

Det finns en underliggande trend i samhället för odling i liten skala och för självhushållning. Går det att utnyttja den för att öka intresset för historiska bärsorter och historiska metoder och bärprodukter till syltning, saftning och konservering?⁴

Oredigerade stödanteckningar från diskussionen:

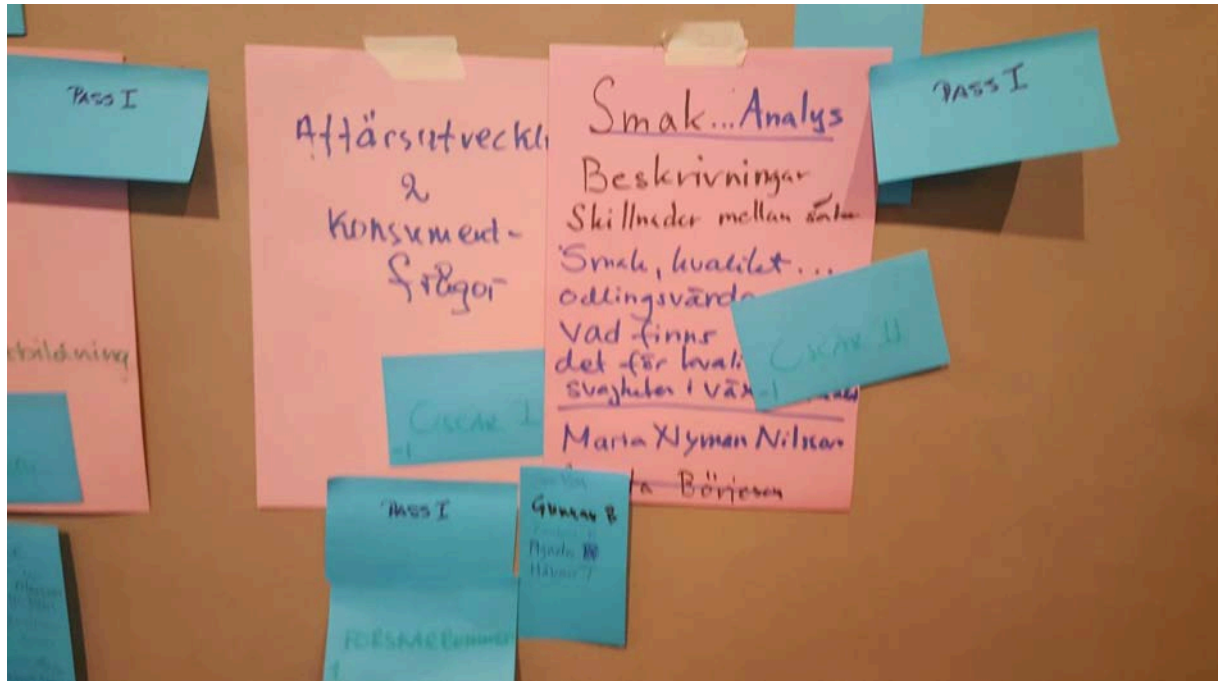
- Tråkstämpel
- Safta, sylta, marmelad, konservera, tillverka bärviner och bärbrännviner
- Stora historiska sortiment
- Svårigheter att få handeln intresserad av sorter
- Sorter kan hittas i trädgårdstidskrifter, plantskolors sortimentlistor
- Växtmaterial bör bevaras även om sortnamn saknas
- Sjukdomsproblematik på bär (rabarber) skapar svårigheter att bevara gamla sjukdomsdrabbade sorter. Specialmetoder för att bevara ökar kostnader.

möjligheter att arbeta med karaktärisering och evaluering av materialet – varigenom det bevarade materialets värde ökar.”

⁴ *Kommentar från Maria Flinck: "Såsom torkning, vattenlingon och vattenkrusbär?"*

- Brist på svensk bäråvara
- Ingen/liten kommersiell odling, svårigheter att finna effektiva metoder
- Maskinskörd nödvändig för att motivera kommersiell odling
- Maskinskörd kräver bärbuskar med upprätt växtsätt, vilket gamla sorter ofta inte har
- Svårt att få arbetskraft till handplockning
- Nya bär, superbär, fångar stort intresse i samhället i hälsotrender
- Går det att återerövra sortbegreppet för att skapa exklusivitet?
- Sortförädling och bevarande är kostsamt, ekonomin en utmaning
- Kockar, en intressant målgrupp för att höja bärens status
- Gamla sorterna behövs för att bevara variationsrikedom
- Metoder att väcka intresse
- Festivaler såsom Skillinge krusbär, Sörmland rabarber
- Hur kan man hitta finansiärer för bärkulturvet?
- Många bärarter har större volymer privat husbehovsodling än i kommersiell odling
- Ett förändrat salusortiment kan skapa nytt intresse. dvs. byta ut och fokusera på ett annat sortiment över tid.
- Sortegenskaper kan lyftas fram! Marknadens sortiment är uselt, med enbart arter
- Kunskap om sorter och dess historia kan kommuniceras för att väcka intresse, men då måste det finnas ett intresse hos handeln
- Inventera mera och upptäck flera. Fortsätta inventera för att upptäcka fler gamla sorter med unika sortegenskaper
- Blicka utomlands för metoder och produkter
- Det går att väcka intresse (jmf. äpplen, kålrot, potatis)
- Det finns bärmaterial vid bl.a. Öjebyn som behöver tas om hand

2. Smak och företagande

Diskussionen utgjordes av en sammanslagning av "Affärsutveckling & konsumentfrågor" och "Smak ... analys" där fokus lades på sensorik och affärsutveckling.

Deltagare

Paulina Rytkönen (förslagsställare affärsutveckling, sekreterare)

Maria Nyman-Nilsson (förslagsställare smak och analys)

Sara Kahl

Gunnar Backman

Mette Kjøbek Petersen

Agneta Börjeson

Håkan Tunón (vice sekreterare)

Sorter har olika egenskaper

Diskussionen inleddes med en reflektion. En grårta är inte en grårta! Det finns olika sorter med olika egenskaper och vi behöver bättre kunskap om de olika sorterna. Det har samlats in en stor mängd olika sorter, och det finns mer som går att samla in. Ett problem är att man inte har haft möjlighet att karaktärisera materialet och "kvalitetsbedöma" sorterna. Man vet relativt lite om vad de är bra till. Olika sorter kan ha helt olika potential för användning och företagsutveckling. Vissa sorter passar inom gastronomi, andra har störst betydelse inom kulturhistoria, eller är lämpliga för speciella ändamål. Att veta mer om sorterna är viktigt för att skapa förutsättningar för användande, spridande och medvetande hos konsumenterna. Regionala/lokala sorter har ofta en ganska uppenbar marknad i det regionala/lokala sammanhanget och säljer främst på sitt regionala/lokala ursprung snarare än egna egenskaper. Viktigt att dokumentera egenskaper för olika sorter, ge resurser till Pom och andra för att ta fram kunskap om detta. Det handlar om att avgöra vad som är odlingsvärt och vad som har ett gastronomiskt intresse.

Det är viktigt att sorter tas tillvara och att det som kommer ut på marknaden i grunden baseras på företagsidéer. Det finns en stor potential att möta klimatförändringarna genom att ta in sorter med olika egenskaper om man ska anpassa odlingssystemen. Det enskilda företaget måste hitta sin egen nisch och verksamheten måste skapa sina egna inkomster och kunna leva på sådant som de producerar.

Vissa produkter är lättare att sälja

Som småskalig odlare måste man kunna ta betalt för sina produkter. Det finns ett sug från kunderna att hitta annorlunda produkter och det går ofta att ta helt andra priser för lokala sorter. Det är dock viktigt att också kunna förmedla kunskaper om det man säljer. Att kunna tala för varan och beskriva på vilket sätt den är unik!

Det finns även ett glapp i företagen vad gäller kommersiell odling och uppförökning. För att kunna ha kommersiell odling krävs att man har uppförökning och för det arbetet får man inga intäkter. Dessa kommer först när man har en produkt att sälja. Det bidrar till att det är svårt att få fram nya sorter i handeln. Företaget Nordisk råvara odlar kulturväxter och har valt att inte gå ut på konsumentmarknaden, eftersom det kräver stora volymer och en utbyggd logistik och marknadsföring riktad mot konsumentledet. Priset bestäms av kostnaderna för produktionen och liknande. Därför arbetar nordisk råvara främst gentemot restauranger och grossister. Sådana köpare jämför inte priserna på hyllorna på samma sätt som privatkunder vilka ofta är priskänsligare. Grossistpriserna är dock generellt lägre än det som går till konsument, men det är lättare att nå ut. Det går ofta att ta ut högre priser på kultursorter, men det kan vara svårt att ta ut sådana priser i vanliga affärer.

Gastronomiskt och kulturhistoriskt funkade de gamla sorterna väldigt bra, de har bra egenskaper och smakar gott. Det finns många aspekter att beakta. Största utmaningen är emellertid att komma upp i volym vad gäller produktionen. Många kulturväxter, t ex ärtväxter, har traditionellt odlats manuellt. För att vi ska kunna producera dessa grödor handlar det om att skraddarsy en mekanisering. Vi behöver satsa på teknisk utveckling som passar de äldre sorterna. Det finns ett intresse för innovation. Tröskor, odlingsföljder, mm. Jobbar med alla parametrar. Viktigt att försöka få livsmedelsindustrin att använda produkten. Nordisk råvara betraktar sig snarare som råvaruproducenter än som livsmedelsproducenter. Nordisk råvara försöker även arbeta med jordhälsa, att binda koldioxid i jorden och att spara på vattenresurser, dvs att utveckla odlingsmetoder som bidrar till hållbar utveckling.

Hur ska man kunna sälja sina produkter?

Gruppen upplevde att det saknades tillämpad systematisk forskning rörande kultursorter och hur man skapar affärsmöjligheter. En fördjupad analys av samverkan mellan producent och kompetens och det föreslogs att Hushållningssällskapen, KK-stiftelsen och Länsstyrelsen kanske skulle kunna skapa sådana projekt? Därmed kom gruppen också in på en av huvudfrågorna, nämligen att produkterna ser extremt olika ut och är det också vad gäller egenskaper. Hur kan man beskriva smakskillnaderna för kund? Det är ofta lättare att beskriva kulturhistoriska värden och att därigenom enkelt möjliggöra en lokal marknadsföring!

Paulina och Håkan berättade om sitt arbete inom ramen för ett interregprojekt där de arbetade med att utveckla en företagsmanual för fäbodbrukare och småskaliga mathantverkare där syftet var att synliggöra det som gör den individuella produkten unik. Detta inbegrep också en beskrivning av hur man gör beskrivningar av ett livsmedels sensorik, vilket också kan användas för kultursorter som sådana eller utvecklade produkter. Styrkan och problemen med denna typ av verksamhet är ofta varierande kvalitet på grund av årsmån, vilket kan kräva att man säkrar sin verksamhet genom en varierad produktion. Olika sorter har olika egenskaper och vissa år gynnas en del sorter medan andra går sämre. Ska man verkligen lägga alla ägg i en korg? Man kan också använda sensorikmodellen för att systematiskt arbeta med att utveckla smakkvaliteterna på sina produkter och för att få en jämnare kvalitet på råvaran. Beskrivna egenskaper och jämnare kvalitet ökar produktens värde! Viktigt att synliggöra de lokala produkterna eftersom många konsumenter har en tendens att vilja betala mer för lokalt.

Gruppen diskuterade vidare alternativa försäljningskanaler! Och mer noggrannhet av sortangivelse i försäljningsögonblicket. I vissa fall har det fungerat, vi har kunnat det, men kunskapen om hur man kan göra måste spridas eftersom många tror att det inte går att odla gamla spannmålsorter. Crowd-farming? Logistklösningarna är ett möjligt problem!

Rapport om att vi ska äta vegetabiliskt. Äta mindre, slänga mindre, måna mer om detta! Mer medvetna konsumenter, men det är långt kvar till full medvetenhet bland konsumenter och återförsäljare. Den nya klimatsmarta maten – kanske behöver vi fler gamla sorter för att göra den omväxlande och vi behöver ha mer flora i grönsakerna och mera säsongsanpassat. Det är inte varje år vi odlar samma sorter. Det vill konsumenten ta till sig information om. Lyfta egenskaperna. Folk är kanske mer benägna att vilja minska svinnet. Ta även in butikerna och provköken för att förstå och marknadsföra sorterna. Prata med Christina Möller (f.d. provkökschef och hedersdoktor). Ta fram faktablad över olika sorter där beskrivningar finns. Skapa kokböcker och odlingsböcker. Studiecirklar. Men det finns en gräns för hur mycket småskaliga kommersiella och ideella krafter kan orka att göra.

Producenterna måste lära sig att ta ordentligt betalt. Det finns många sorter men de måste ta betalt för det som är unikt. Om man tar för lite betalt så har konsumenten en tendens att jämföra med de storskaliga produkterna och förstår inte att det är något särskilt med dessa produkter. Man kan också lyfta miljöfrågan.

Mette Kjøbek Pedersen, Näringsdepartementet gjorde följande tillägg i efterhand: Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) har sedan länge fått särskilda medel till växtförädling. Sedan 2012 finns det ett samarbete mellan Nordiska Ministerrådet, privata växtförädlingsföretag och offentliga institut i Norden med syfte att utveckla nordisk växtförädling. Livsmedelsstrategin gjorde det möjligt att växla upp den nordiska satsningen och regeringen tillsköt ytterligare resurser till projektet. I budgetpropositionen för 2018 inrättades ett kompetenscentrum för växtförädling vid SLU. Kompetenscentret ska samla akademi och näringsliv och utveckla kompetens för att säkra tillgången till växtsorter för en hållbar och konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsproduktion i hela Sverige. Centret är fortfarande under uppbyggnad. Växtförädling

är en långsiktig satsning som förväntas ge stor samhällsnytta över tid. Även programmet för odlad mångfald (Pom) finansieras av regeringen via Jordbruksverket.

3. Hur kan friluftsmuseerna bidra till att väcka intresse hos fler för grönt kulturarv? Vem vill samarbeta?

Vi som samtalade var:

Katarina Frost (Vallby friluftsmuseum, ordförande), Charlotte Ahnlund Berg (RAÄ, sekreterare), Karin Gerhardt (SLU/CBM), Åsa Klintborg Ahlklo (SLU), Per Larsson (Kulturen), Christina Nylén (Kulturdepartementet), Marianne Strandin (Stiftelsen Skansen) & Jakob Sandberg (Fredriksdal museer och trädgårdar)

Om friluftsmuseers potential – och utmaningar

Museerna stannar ur frågan "vad ska vi göra av ett försvinnande kulturarv?" På friluftsmuseer kan man visa hela historien, hela bilden och ta den in i modern tid. Friluftsmuseer har en bred besöksskara, man når ut till många och på många olika sätt. Museerna är bra på att fungera som arena eller skyltfönster för biologiskt kulturarv och det görs redan mycket.

Att köttproduktion historiskt varit nödvändigt för odling är kunskap som nästan glömts – där kan friluftsmuseerna göra en insats. Kunskap om äldre tiders skogsbruk kan ge nycklar till sätt att möta nutida utmaningar.

Det saknas resurser för forskningskompetens på de allra flesta friluftsmuseer. Det är också svårt att hinna skanna av nya forskningsresultat. Man är tvungen att samarbeta med andra för att klara sitt behov av att vara framåtsyftande.

Friluftsmuseerna skulle kunna samarbeta mer med varandra och med forskarvärlden och på så vis vässa verksamheten. Man kan lära av varandra, t ex genom gemensamma forskningsprojekt eller genom att föra ut och låta forskningsresultat möta publiken i praktiken (som kunskap om äldre sädeslag – bakning). Museer och forskning gemensamt skapar trovärdighet.

Om frivilligkrafter för insamling och förmedling av kunskap

Att utnyttja allmänheten till insamling av kunskaper genom friluftsmuseet kan vara intressant för forskarvärlden och för museerna. Så gjordes t ex under Poms insamlingskede där kontakter knöts mellan museer och odlingsintresserade. Många friluftsmuseer arbetar också med volontärer, människor som av intresse och på egen tid, utan ekonomisk ersättning, vill göra gott och lära ut, eller lära sig mer om biologiskt kulturarv (t ex skärpa verktyg/slätter, arbeta med koloniodling). Att involvera människor som inte är anställda av museet blir ett sätt att bredda kulturfrågorna, engagera fler i verksamheten och ta tillvara tyst kunskap. Volontärer måste dock mötas av någon på museet som fångar upp dem.

Om begrepp och kommunikation

Vi använder olika begrepp när vi talar, vilket kan skapa förvirring: biologiskt kulturarv, grönt kulturarv och friluftsmuseerna talar om levande samlingar. Det är viktigt att inbegripa allt biologiskt arv som påverkats av mänsklig aktivitet, dvs både det domesticerade och det vi

ofta betraktar som det vilda. Här kanske biologiskt kulturarv är mest heltäckande eftersom det också inbegriper djur.

Kunskapen om äldre sorter har nått olika långt. Vad gäller äpplen har många kännedom om att det finns olika sorter, men vad gäller kulturspannmål är kunskapen mycket mindre. Kanske hänger det samman med att människor lättare relaterar till företeelser som de själva har erfarenhet av. Många fler har ett äppelträd i trädgården, mycket få odlar säd.

I kommunikation och förmedlande insatser som möter allmänheten är enkelhet och tydlighet de viktigaste aspekterna. Friluftsmuseer är bra på att "översätta" forskningsresultat till verksamhet som i mötet med besökarna leder till kunskap. Det är nödvändigt med någon på museet som kan "tanka ner" kunskap och begripliggöra den. Genom praktisk verksamhet väcker man besökarnas intresse, minnen, och vilja att veta mer. Pedagogerna möter flest besökare men även andra på museet måste vara beredda på att möta besökare, förmedlingsuppdraget är gemensamt för alla, men kan se olika ut beroende på medarbetares uppdrag. Förmedlingen kan bestå av direktkontakt med mottagaren eller genom att ta in, värdera och sätta samman ny forskning i den kontext som museet förmedlar för att skapa nya underlag till museets förmedling.

Museerna med sin starka koppling till allmänheten skulle kunna utgöra ett värde för forskarvärlden. Forskarvärldens sätt att förmedla genom rapporter och seminarier passar ofta sämre på museet, men det är viktigt att museet också kan vara en arena för det direkta mötet mellan forskare och publik. I det tvärvetenskapliga kan museerna vara en plattform. Museerna har i vissa fall upplevt att det saknas en efterfrågan från akademien – samtidigt letar SLU efter samarbetsparter! Ofta ligger bägge parter dagliga arbete i vägen för att ta initiativet att dra igång ett samarbete. Museerna har publika mål och mäter löpande sin måluppfyllelse. Universiteten har också mål att nå ut men mäter inte effekt på samma sätt – här finns något att samarbeta kring.

Om ekonomiska aspekter

Hur ska vi hitta sätt att föra in aktuell forskning? Kan museerna ha en beställarfunktion? Istället kanske friluftsmuseerna, med sina ämnesövergripande arbetssätt och sina kontaktytor med bred allmänhet, erfarenhet hur den förmedlade kunskapen tas emot och används, kan inspirera forskningen till nya frågeställningar.

Varken universitet eller museer har egna medel. Friluftsmuseerna får inte söka befintliga medel själva då de inte bedriver forskning. Akademien kräver egenfinansiering av forskning. En idé är att söka gemensamma pengar för forskning. Det finns dock en risk med att samarbetet och forskningen alltid sker i projektform. En långsiktig tanke är viktig för hållbarhet över tid.

Samarbete måste vara förankrat på högre nivå, hos ledning och huvudmän. Anslagsgivarna måste tillåta tvärfacklig forskning och samverkan mellan museer och universitet. Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande (Formas) har lagt vikt vid att kunskaperna ska nå ut.

Riksantikvarieämbetets FoU-medel formuleras i program, här kan ett långsiktigt arbete eventuellt leda till att samverka mellan forskning och museivärld och tvärvetenskapliga forskningsprojekt kommer i fokus.

Om kunskap och dokumentation

Att ha relevanta, dokumenterade samlingar är museernas ansvar. Det finns en tendens att man på museerna ställer frågor och söker information på nytt i stället för att "återvinna" kunskap som insamlats sedan tidigare och som finns i arkiven. Det finns många svar också i äldre källor.

När det gäller det gröna finns kunskapen ofta i huvudet på medarbetarna. Att dokumentera vad museet bevarar är mycket viktigt och sedan att sprida kunskap om det biologiska kulturarvet internt, annars riskerar växtmaterialets bevarandevärde att minska, berättelser att urholkas och det finns risk för likriktning. Vid val av t ex växtmaterial är det viktigt att tänka på vad som ger något ytterligare i berättelsen parallellt med att det samtidigt fyller en bevarandefunktion som är relevant för det sammanhang som museet verkar i. Man måste vara aktsam på att förmedla en syn som "den här är bättre än den du har hemma". Begreppet "grönt kulturarv" är museologiskt intressant, men rymmer en utmaning.

Det finns ett behov hos museerna av att tillgängliggöra sitt material för forskning. För forskningsinstitutionerna kan det vara svårt att hitta former för gemensam dokumentation, det blir lätt antingen kulturhistoria eller biologi. När SLU erbjuder en kulturarvskurs lockar den också museifolk.

Om vägar till samarbete

Framgångsfaktorer är

- Långsiktigt samarbete
- Basfinansiering
- Gemensam plattform

Länsstyrelserna, Riksantikvarieämbetet, Naturvårdsverket och Jordbruksverket har alla på olika sätt ansvar i frågor kring biologiskt kulturarv. Det gäller att identifiera detta och samverka på den nivån.⁵

FRI, friluftsmuseernas samarbetsorganisation, är en bra part för kontakt med de museer som aktivt bedriver ett arbete med levande samlingar. Kanske skulle forskning genom och på friluftsmuseer kunna vara ett tema på framtida FRI-konferens? Museernas roll kan vara att omarbeta och begripliggöra forskningsresultat men också vara platsen för direkta möten mellan forskare och allmänhet. Man kunde bygga upp ett nätverk av forskare knutna till museerna.

Under Poms insamlingsfas hade man nära kontakt med allmänheten. Människor ville bidra och veta mer. I nästa fas blev museerna lite ensamma. Här finns en önskan om förnyat samarbete. Kanske kan Pom få en ny roll. Uppdraget är redan nu att bevara och hållbart

⁵ Kommentar från Jens Weibull: Det genomförs just ett regeringsuppdrag under ledning av RAÄ i syfte att ta fram en vägledande strategi för kulturmiljöfrågor. Ska redovisas 2019-10-31.

nyttja och vara ett aktivt nätverk och ett paraply för många organisationer. Någon gemensam satsning som samlar krafterna är en väg att tydliggöra och skapa uppmärksamhet. Kanske kan studenter utgöra en länk? Det finns exempel på praktik på museer, kan man använda den tanken?

En analys av vad som kan göras med befintliga medel är en väg framåt. Fredriksdals satsning på insamling, *ex situ* bevarande och återutplantering av hotade vilda växter i samarbete med länsstyrelsen, föreningar och universitet är ett exempel där insatsen lett till höjd kvalitet, synergieffekter och större fokus utan att ha kostat mer.

Mottagarna, målgrupperna måste finnas med i planeringen och får inte glömmas bort. Sammanfattningsvis kan man konstatera att det säkert finns frön till många typer av projekt till ömsesidig båtnad till samarbeten mellan universitet och friluftsmuseer både vad gäller forskning och grundutbildning. För forskaren är relevanta samverkanspartners i samhället ofta en förutsättning för medelstilldelning och friluftsmuseerna är dessutom självklart även en utmärkt arena för den "tredje uppgiften" att nå ut i samhället med forskningen som många forskare idag har svårt att finna goda kanaler för (eller tid att jobba med). Gemensamma ansökningar med hög tydlighet kring dessa dubbla vinstfaktorer kan vara en väg att gå!

4. Hur kan Nationella genbanken och NordGen utvecklas som resurser för framtiden?

Deltagare

Inger Hjalmarsson, genbankskurator vid Nationella genbanken, SLU (initiativtagare och samtalsledare)

Ulrika Carlsson-Nilsson, senior scientist vid NordGen

Martin Fredriksson, docent vid Linköpings universitet

Christin Hanssen, praktikant vid Axfoundation

Larisa Gustavsson, docent vid SLU

Helena Persson Hovmalm, forskare vid SLU

Beppe Karlsson, professor i socialantropologi vid Stockholms universitet

Clara Edenstrand, mastersstudent vid SLU (sekreterare)

Sammanfattning

- Kunskapsframtagning
- Göra mer attraktivt för användarna
- Urskiljning: en första screening
- Långsiktiga finansiella resurser
- Vem ska odla de större volymerna?

Diskussion

Efter en inledande presentationsrunda och genomgång av Nationella genbankens respektive NordGens grunduppdrag och verksamheter följde en diskussion om möjligheterna att utveckla Nationella genbanken och NordGen som resurser för framtiden.

Inger och Ulrika började med att formulera en avgränsad och samstämmig problembeskrivning: För att kunna öka användningen av genbankernas växtmaterial utanför genbankerna (och därmed förhindra att materialet reduceras till en företrädesvis museal företeelse) och möta den efterfrågan som finns hos såväl privatpersoner som andra aktörer skulle materialet behöva beskrivas och synliggöras i större utsträckning än i dag. Mycket av materialet är dåligt dokumenterat, vilket naturligtvis gör det mindre intressant för potentiella brukare. Att, i enlighet med Ingers och Ulrikas förslag, satsa resurser på att beskriva, karaktärisera, utvärdera, dokumentera och presentera genbanksmaterialet på ett enhetligt och användarvänligt sätt sågs därför som en rimlig prioriterad åtgärd av gruppdeltagarna. Sammanfattningsvis kan man säga att den identifierade åtgärden alltså både handlar om att generera och dokumentera kunskap om materialet samt om att hitta sätt att förmedla denna kunskap på ett enhetligt sätt till potentiella brukare. En annan central fråga som lyftes var hur man ska kunna få fram de större utsädesvolymerna som krävs för att genbanksmaterialet ska bli attraktivt för lite större aktörer, men eftersom denna fråga delvis skulle diskuteras i en annan grupp lämnades den därhän.

Att beskrivningen av materialet idealt sett borde omfatta såväl historiska uppgifter om ursprung och odlingsätt som uppgifter om växtsätt, näringsinnehåll, smak m.m. var också något som deltagarna var överens om. Flera av deltagarna framhöll vikten av att utgå ifrån

konsumenternas efterfrågan i samband med screening av materialet. För att göra arbetet mer hanterbart framkom förslag om att man skulle kunna välja ut en särskilt prioriterad växtgrupp och sjösätta någon typ av pilotprojekt för den växtgruppen. Flera i gruppen framhöll proteingrödor som den växtgrupp som i så fall borde prioriteras. Att göra proteinanalyser och tillgängliggöra analysresultaten på ett tydligt sätt för potentiella brukare lyftes fram som särskilt angeläget.

Efter detta vidtog en diskussion om vilka möjligheter som finns att få finansiella resurser till genomförandet av den identifierade åtgärden (att generera och dokumentera kunskap om materialet samt att hitta sätt att förmedla denna kunskap på ett enhetligt sätt till potentiella brukare). Flera av gruppdeltagarna framhöll hur viktigt det är att omfattande åtgärder av den här typen får ett långsiktigt finansiellt stöd och att treåriga forskningsprojekt med anslag från exempelvis Formas inte räcker långt i detta sammanhang. Trots en samsyn bland gruppdeltagarna om bristerna med ett kortsiktigt projektänkande framkom förslag om att personer med strategiska arbetsuppgifter inom de båda genbankerna (om sådana finns) skulle kunna uppmanas att ta fram ett förslag till ett mindre projekt (eller en förstudie) med syfte att, i samverkan med berörda aktörer, utreda och konkretisera möjligheterna att genomföra den åtgärd som här identifierats och diskuterats.

Vad gäller grundpremisen för hela diskussionen, viljan att öka tillgängligheten till genbankernas växtmaterial för såväl privatpersoner som kommersiella aktörer och växtförädlingsprogram, uppkom frågan om potentiella risker med att kommersiella aktörer får tillgång till material som utgör allmän egendom. Ett antal frågetecken rätades ut och Inger och Ulrika framhöll att de bedömer att genbankernas material har ett tillräckligt skydd genom de avtal som undertecknas i samband med förvärv av växtmaterial från genbankerna.

Kommentar av Larisa Gustavsson

Inom ett projekt som finansieras av Grogrund och involverar en doktorand, undersöker vi genomstrukturen hos de gamla äpplesorterna från bl. a., POMs äpplekollektion i Alnarp med syfte att välja de bästa sorterna utifrån klimatanpassning och andra viktiga egenskaper och använda de som föräldrar vid framtagning av nya sorter för odlas på flera ställen i Sverige, både yrkesmässigt men också i hemträdgårdar (i linje med regeringens vision om ökad självförsörjningsgrad och för att skapa flera arbetstillfällen i landet).

5. Traditionell kunskap – hur ska vi ta hand om den innan den försvinner

Deltagare: Rebecca Öhnfeldt (Uppsala universitet), Jenny Beckman (Uppsala universitet), Annika Rabo (Stockholms universitet) och Lennart Nilsson (Riksantikvarieämbetet).

Sammanfattning

Vi ser tre steg på vägen på hur den traditionella kunskapen om odling m.m. ska tillvaratas:

1. Fånga in och kartlägga (utöka/fortsätta Poms arbete)
2. Bevara och institutionalisera
3. Förmedla, levandegöra och implementera

Kom ihåg! Traditionell kunskap har stark bäring på hållbar utveckling!

Det är bråttom! Våra kunskapsbärare dör av en efter en.

Frågeställningen handlar om de kunskapsbärare/traditionsbärare som finns, men vars kunskap hotar att försvinna om ingen tar över deras roll. Och om hur vi ska ta tillvara deras kunskaper på bästa sätt. Om inte den här kunskapen tas tillvara så riskerar en lång tradition av muntligt överförd "tyst kunskap" att försvinna för gott. Kunskapens unika egenskap gör att en vanlig dokumentation (böcker, filmer m.m.) oftast inte räcker. Här handlar det om en kombination av hjärnans och handens kunskap. Antropologer⁶ har ägnat sig åt sådan typ av dokumentation. De har dock ofta ställt fel frågor enligt dem själva.

Den här sortens kunskap består ofta av en obruten kedja av kunskap, förmedlad mellan två personer och genom att se och lära. "Koöga" är ett bra exempel på detta. Ett tränat öga kan genast "spotta" en ko, bland en massa andra kor, och upptäcka om något inte stämmer där.

För det här ändamålet (dvs att ta hand om kunskapen) krävs någon form av "infrastruktur". Den gamla ordningen med person-till-person-överföring av kunskapen måste ersättas av något annat. Vad skulle det kunna vara? Vad kan vi hitta som kan vara ersättare för detta?

Personerna som innehar den här kunskapen – kunskapsbärarna - måste uppmärksammas. De förstår ofta själva inte hur viktig och betydelsefull deras kunskap är, och kan bli i framtiden. För dem är den så självklar att detta inte ens har slagit dem. De uppskattar dock ofta att man uppmärksammar dem när man börjar efterfråga deras kunskap och de börjar då förstå att den är mycket värdefull. Detta är lovande för ett kommande infångande av deras kunskap. Det här är en viktig punkt. Jag (Rebecca Öhnfeldt) som nyligen har intervjuat gamla odlare samt även träffat många kunniga personer via föreningen Allkorn upplever att det finns en massa kunskap som inte fångas in. Det är ett glapp mellan dessa personer och akademien/forskningen. Vi har som sagt konstaterat att det förmodligen inte räcker med att bara teckna ner kunskapen då risken finns att den sen bara blir "liggande" likt ett icke grobart frö i en fröbank. Men på något sätt kanske det ändå börjar med att ta sig tiden till att prata med de personer som sitter inne med kunskapen.

En form som har prövats är s.k. vittnes-seminarier. Där får kunskapsbärarna vara i centrum och bli "utfrågade" av ett flertal personer för att tanka ut så mycket kunskap som det bara

⁶ Kommentar från Håkan Tunón: handlar egentligen främst om etnologer i Norden.

går. Detta är en form som kanske inte passar kunskapsbärarna särskilt väl. Men man kunde i vart fall prova själva greppet.

I Danmark pågår ett projekt som kallas "Kornets hus". Här tar man en gröda som utgångspunkt för en ny typ av "museum" där samtliga perspektiv på korn får vara med. Allt från odling till bakningen av brödet och framställning av ölet. Även själva försäljningen av varorna sprungna ur kornet får vara med. Är det här ett koncept värt att pröva i Sverige? Och som skulle kunna bli en mötesplats för utbyte och insamling av traditionell kunskap. Vi diskuterade även vikten av att introducera det här hos små barn. Att de förstår vad det innebär att åtminstone försöka fånga in den här typen av kunskap. Det är så klart ett stort politiskt projekt, men att det skulle vara mer eller mindre obligatoriskt att barn i väldigt låg ålder får intervjua äldre personer osv.

Två centrala frågor är: Hur får vi fatt på kunskapen? Och Hur gör vi den tillgänglig i nästa steg?

Utbildning är viktigt. Det kan både gälla akademiska studenter som ger sig ut för fältstudier på landsbygden. Där kan mötet ske med kunskapsbärarna när frågor som gäller odling och jordbruk ställs. Men även den befintliga utbildningen på landets lantbruksskolor är central. Där studerar de flesta yngre bönder och möter skolan och kraven på kunskap för att bedriva ett hållbart jordbruk.⁷

Det finns erfarenheter av projekt där traditionell kunskap möter akademien. I ett projekt i biosfärområdet Kinnekulle intervjuades äldre människor i trakten. Det gav ovärderlig kunskap i förståelsen av landskap och natur. Utan den skulle förvaltningen av området ha saknat värdefullt underlag.

Den traditionella kunskapen om odling kommer alltid att vara viktig. Att producera mat i vår del av världen kommer alltid att vara en viktig uppgift. Att avhända oss möjligheten att ta tillvara traditionell kunskap är därför relevant, oavsett vilken tid vi lever i. Nu eller i framtiden.

Det finns en organisation som kunde vara en viktig partner i ett arbete med att fånga upp traditionell kunskap. Den finns dessutom i så gott som alla landets socknar. Denna organisation är hembygdsrörelsen. Många föreningar är bakåtblickande, men här skulle deras kunskap komma till nytta i framtidens frågor. Det kunde bli intressant att höra deras åsikter om en roll som insamlare av traditionell kunskap. (Fråga: Hade vi bjudit in dem till dagens open space?⁸)

Ett exempel på bönder som drar nytta av traditionell kunskap är Nordisk råvara. Det är ett ganska unikt företag, men skulle kunna vara ett gott exempel när vi vill att många fler bönder rådgör med äldre bönder om kunskap om odling av grödor m.m. Kan det här vara ett gott exempel som vi kan lyfta upp och sprida information om?

Programmet för odlad mångfald (Pom) har gjort ett jättelikt kartläggningsarbete. Syftet var att samla in äldre växtmaterial. Med på köpet kom också en och annan berättelse om just de olika lantsorternas historia, vilket blev något av en bonus. Kanske skulle man kunna fortsätta

⁷ Och vid trädgårdsskolor utbildas trädgårdsarbetare och trädgårdsmästare.

⁸ Kommentar från Håkan Tunón: Inbjudan hade skickats till Sveriges Hembygdsförbund.

kartläggningen med att systematiskt också fånga in kunskaper och erfarenheter kring själva odlingen av de olika grödorna? Och då givetvis även fler berättelser som hör samman med sorten i fråga. Immateriellt kulturarv!

Naturvårdsverket har nyligen redovisat ett regeringsuppdrag angående traditionell kunskap som har bäring på biologisk mångfald. Uppdraget har sitt ursprung i två artiklar i konventionen om biologisk mångfald. Ett av förslagen från utredningen var att tillskapa två ”noder”, en i södra Sverige och en i norra. Dessa skulle vara något av centra för att arbeta med traditionell kunskap från ett biologiskt perspektiv. Här skulle det gröna kulturarvet passa in mycket bra. Det redan befintliga nätverket Svenska kulturlandskap och som drivs av Riksantikvarieämbete och Hantverkslaboratoriet vid Göteborgs universitet föreslås i utredningen vara ett redan befintligt nätverk som skulle kunna utvecklas till en nod. Nu återstår att se om regeringen köper det här förslaget och vilka resurser som de då tilldelas.⁹

På senare har det myntats ett uttryck som kallas Medborgarkunskap. Här kan institutioner eller andra organisationer efterfråga kunskaper som allmänheten kan bidra med. Två exempel på detta är den årliga fågelräkningen vid fågelborden och inrapportering av vårtecken. Kan detta vara en modell för att samla in traditionell kunskap måne?

Gapet mellan land och stad är ett stort hinder för strävan att bredda kunskapen ang. traditionell kunskap. Hur ska det gapet kunna överbryggas? En tiotusenkronersfråga!

Vid pennan /Lennart Nilsson, RAÄ

⁹ Kommentar från Håkan Tunón: CBM hade under 2006–2014 uppdrag från regeringskansliet att initiera och driva ett nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald (Naptek). Napteks uppdrag var enligt regeringsbeslutet: ”i) kartläggning och dokumentation, ii) åtgärder för att upprätthålla lokal och traditionell kunskap, iii) spridning av lokal och traditionell kunskap till vissa målgrupper som t.ex. brukare av biologiska resurser och myndigheter, samt iv) stimulera forskning...”. Inom ramen för Naptek och på uppdrag av Naturvårdsverket genomförde CBM flera utredningar med samma inriktning som den utredning som Naturvårdsverket och Sametinget genomförde tillsammans, t.ex.:

Tunón, H. 2004. *Traditionell kunskap och lokalsamhällen: artikel 8j i Sverige*. CBM, Uppsala;

Tunón, H., Byström, M., Dahlström, A., Iwarsson, M. & Warmark, C. 2010. *Utredning av status och trender rörande lokal och traditionell kunskap i Sverige*. CBM, Uppsala;

Tunón, H., Kvarnström, M., Axelsson Linkowski, W. & Westin A. 2014. *Hur bör Sverige genomföra artiklarna 8j och 10c i syfte att uppnå Aichi-mål 18 i FN:s Konvention om biologisk mångfald? Ett uppdrag från Naturvårdsverket 2013*. CBM, Uppsala;

Tunón, H., Hilding-Rydevik, T., Axelsson Linkowski, W., Forsberg, M., Kvarnström, M., Warmark, C. & Westin A. 2015. *Vägar framåt för några nationella myndigheters implementering av konventionen om biologisk mångfald och lokal och traditionell kunskap av betydelse för biologisk mångfald*. CBM, Uppsala.

Den första utredningen (2004) resulterade i regeringsbeslutet om initierandet av Naptek, men de övriga motsvarade inte Naturvårdsverkets önskingar och resulterade i praktiken att Naptek lades ner 2015.

6. Utbildning! Vad? Var? Hur? Innehåll?

Deltagare: Jeanette Blom, Lilly Kristensen, Helena Kåks, Jonatan Leo, Maria Löfgren (O), Henrik Morin, Inger Olausson, Karin Persson, Jens Weibull (R)

Sammanfattning

- Mer samarbete
- Förkunskapskrav
- Missmatchning: undervisning ⇔ behov
- Det finns en arbetsmarknad därute!

Vi diskuterade:

- Kort om bakgrunden till Poms mål 11 - "Programmet involveras i större utsträckning i grund- och högre utbildning" och tankarna kring en tvärvetenskaplig kurs vid SLU kring odlad mångfald; tankarna kring ett MSc-program vid Göteborgs universitet - "Från jord till bord" - i samarbete med SLU Alnarp och Örebro universitet/Grythyttan; Göteborgs universitets utbildningar inom trädgård i Mariestad. Diskussion om liknande utbildning, fast på YH-nivå, där kockar och trädgårdsmästare möts pågår på Dacapo Mariestad och Hantverkslaboratoriet.
- Trädgårdsutbildningarna idag är splittrade och "glider runt som kontinentalplattor utan större kontakt med varandra": vem bär idag det övergripande ansvaret för att hålla samman dessa? Hur kan vi se till så att det svenska utbildningsutbudet möter behoven från näringen och samhället?
- Idag når vi oftast de redan frälsta. Många gamla trädgårdsskolor är nedlagda; flera ansåg att studenternas förkunskaper brister; ett s.k. grönt kort enligt TCYK¹⁰ är ett sätt att dokumentera grön kompetens; trädgårdsutbildningarna på universitetsnivå vid SLU och Göteborgs universitet, som tidigare förutsatte förkunskaper eller tidigare praktik gör inte längre det. Det saknas fördjupande fortbildningar inom trädgård på universitetsnivå.
- Många studenter som kommer till SLU eller Göteborgs universitet har också fel förväntningar på vad kurserna ska ge dem: kurserna uppfattas som alltför teoretiska och de vill ha mer praktik; samtidigt finns det numera ett brett "hållbarhetstänk" hos nya studenter, vilket kanske borde fångas upp på utbildningarna i högre grad.
- Det finns idag lärlingssystem utvecklade som dock ännu inte har kört igång, t ex gesällbrev för trädgårdsmästare med historisk inriktning: här finns stort utrymme för specialentreprenörer! Det framtida behovet inom kyrkogårdarna är mycket stort.
- I och med Nationella genbankens samlingar finns det nu ett stort och varierat växtmaterial som kan användas inom undervisningen, t.ex. förökning, beskärning, m.m.
- SLU har som mål att fördubbla antalet studenter till 2027 vilket skulle kunna leda till fler program och/eller kurser inom ämnesområdet trädgård - då gäller det att kunna nå dem man vill nå och skapa utbildningar med hög kvalitet som är både relevanta och tillgängliga för önskade målgrupper; viktigt också att samarbeta och hålla en

¹⁰ Trädgårdsnäringens centrala yrkeskommitté (www.yrkesbevis.com)

dialog mellan olika utbildningsinstanser för att inte konkurrera utan komplettera; distans- eller gemensamma utbildningar kan vara några sätt, även fortbildning.

Vi kom fram till:

1. Det behövs en större samordning mellan de utbildningar som har fokus på det gröna kulturarvet: samtalsgruppen skulle kunna fungera som forum.
2. Man skulle kunna överväga att införa något slags krav på förkunskaper/praktik för studenter som söker sig till SLU:s och GU:s utbildningar¹¹ - för kortare utbildningsprogram kan dock den enskildes kostnader bli för höga.
3. Vi skulle gemensamt kunna söka medel från Partnerskap Alnarp för att utreda vad det är man/vi vill ha: utgångspunkten är samarbete och inte utbildningshierarkier. Det är viktigt med ett brett och koordinerat utbud av trädgårdsutbildningar som täcker alla behov på alla nivåer inom den gröna näringen och samhället i stort.
4. Kommunikationen kring de kurser som erbjuds skulle kunna förbättras så att studenterna lättare kan välja "rätt".

¹¹ Jfr. det propedeutiska året - "Proppen" - som fram till 1993 fanns för blivande agronom- och hortonomstudenter

7. Frivilliga krafter

Deltagare: Agneta Magnusson (förslagsställare), Johanna Dahlin (sekr.) & Dylan Wallman

Sammanfattning:

- Frivilliga krafter är grunden i bevarandet *in situ*
- Vilka är de?
- Resursfördelning: forskning/främjare ⇔ stötta frivilliga aktörer
- Bråttom
- Kommersialisering: hot eller möjlighet?

Vilka är de frivilliga krafterna?

I praktiken utgör frivilliga krafter en stor del av sektorn och har en mycket viktig roll för *in situ* bevarande av grödor. Hur stor andel de frivilliga krafterna utgör är svår att uppskatta. Det behövs mer kunskap om hur den här sektorn ser ut. I gruppen finns föreningarna Allkorn, Sesam och Leksands kulturväxter representerade, men hur ser det ut i övrigt? Mycket kunskap finns säkert inom hembygdsrörelsen, trädgårdsföreningar, koloniföreningar osv. Det finns också ett stort intresse för odling och kulturväxter bland stadsodlingar och liknande. Därutöver finns naturligtvis många oorganiserade odlare med olika grader av kunskap, erfarenhet och entusiasm.

Ta till vara kunskap

Det är bråttom att ta tillvara äldre odlares kunskap. Den här kunskapen finns både inom organisationer och på "enskilda öar". I Sesam och andra sammanhang finns ofta väldigt lite historik och bakgrund insamlad utan fokus ligger på själva genmaterialet. Det är en utmaning att bevara och föra vidare kunskap om både sammanhang och växter. En annan utmaning är att ta tillvara nya svenskars kunskap, de som t.ex. odlar och använder för oss nya grödor och som ofta kan odla mycket mat på liten yta.

Frivilliga krafter och forskning

I gruppen diskuterades också relationen mellan frivilliga krafter och forskning. Accepteras frivilliga krafter och den kunskap som finns i föreningarna och hos enskilda odlare i forskningen? Hur kan forskningen erkänna de frivilliga krafternas roll och stötta dem? Forskningen har ofta tillgång till andra kanaler för finansiering och i värsta fall uppstår ett konkurrensförhållande och en misstro där det upplevs att forskningen tar utan att ge tillbaka.

Deltagandeforskning, t.ex. deltagande observation och kvalitativa intervjuer, kan vara ett sätt att dokumentera kunskaper och få fram något annat än t.ex. storskalig försöksodling.

En viktig fråga för framtiden är hur forskning och frivilliga krafter ska kunna samarbeta till bådadas nytta. Skulle till exempel pengar för försöksodlingar kunna fördelas på småskaliga odlare runt om i landet, där sorterna är bäst anpassade? Brist på samordning gör att mycket arbete görs om istället för att bygga vidare på den kunskap som redan finns.

Bevara lokala sorter lokalt

Att bevara en mångfald av växter går också hand i hand med att bevara en mångfald ute bland odlarna, inte minst eftersom olika sorter är anpassade till olika delar av landet. Där har

föreningarna, som är mer utspridda, en viktig roll för att bevara lokala sorter. Att sprida ut odlingen är också ett sätt att skydda mot sjukdomar.

Ideellt arbete

För den frivilliga sektorn är det både en styrka och en brist att allt är ideellt. Man skulle behöva tillgång till finansiering av i alla fall delar av arbetet för att kunna vara mer effektiv, exempelvis skulle finansierade nyckelpersoner kunna koordinera och hjälpa andra samt vara med att bygga starkare nätverk.

Hur kommer kunskapen att användas?

En annan fråga som diskuterades var vad som händer med kunskapen. Ska den ideella sektorn offentliggöra all sin kunskap så att den kan bli kommersiellt utnyttjad? Det kan ibland finnas en ovillighet att lämna in material till en genbank eller Pom eftersom det då tillgängliggörs för biotech-industri och liknande. Kommersialisering ses både som ett hot och en möjlighet. Rädsla för kommersialisering kan ibland leda till en ovilja att dela med sig, samtidigt som många föreningar bygger på att man delar med varandra. Skulle man kunna utforma ett system för ersättning för uppförökning och liknande? De inledande stegen är ofta arbetskrävande.

8. Marknadsföring av Grönt Kulturarv, samt att stimulera nyttjandet

I gruppen: Eva Stengård, Kulturdepartementet
Linnea Oscarsson, Pom/SLU
Birgitta Rämert, Elitplantstationen
Elisabet Martinsson

Sammanfattning

1. Stimulera och främja hela konceptet Grönt Kulturarv, inte bara enskilda sorter
2. Nyttjandet ger goodwill till de stora resurser som lagts ned på insamling och dokumentation. Utan ett kraftfullt nyttjande är det risk för att engagemanget avtar.
3. Etablera och förstärka varumärket, skapa efterfrågan hos konsument. Redan känt i producentledet, men där saknas satsningar eftersom marknadens efterfråga är oklar.
4. Arbeta med att göra varumärket och det som varumärket står för känt till fler användargrupper, såsom byggnads- och trädgårdsantikvarier, kyrkor, hembygdsrörelse, landskapsarkitekter och anläggare av parker och offentliga miljöer.
5. Information till skolor för uppmärksamhet i undervisning, och till all verksamhet inom gastronomi.
6. Lyfta fram kulturhistorien bakom varje sort, specialisering på lokalförankring.
7. Lyfta fram att det redan finns mycket bra information och bilder på Pom-web, göra webben mer känd.
8. Samordning av hela kedjan är av största vikt för att nå ut, kräver samordnad planering av alla ingående parter.
9. På vissa växtslag saknas kunskap och erfarenhet om storskalig förökning, t ex knölar, rötter och lökar.
10. Engagera producentplantskolor och handelns stora aktörer, intresse finns men ett samarbete med insamlare och dokumentatörer är nödvändigt.

Sekreterare

/Elisabet Martinsson verksamhetsledare för Elitplantstationen

9. Hur ska vi öka kunskapen och medvetenheten om begreppet "Biologiskt kulturarv"?

Maria Nyman-Nilsson
Eva Stengård
Lilly Kristensen
Lennart Nilsson, ordf.
Håkan Tunón, sekr.
Paulina Rytönen

Sammanfattning:

- Det viktiga är inte att skapa medvetenhet om begreppet utan snarare om fenomenet
- Begreppet tämligen okänt – bättre att lyfta fram något mer talande som "kulturpräglad natur"
- Begreppet kan fungera som en mötesplats för olika aktörer och där olika aktörer kommer in på olika sätt och med olika perspektiv
- ideella krafter är mer förutsättningslösa i sitt bevarande, medan marknadskrafterna snarare fokuserar på sorter som ger god ekonomisk avkastning
- börja tidigt för att skapa intresse
- ett levande biologiskt kulturarv som synliggör historien

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) arbetar med tre sorters kulturarv: "traditionellt" kulturarv, immateriellt kulturarv, biologisk kulturarv. RAÄ gjorde en definition över biologiskt kulturarv på 1990-talet men det har inte spritt sig i samhället. Det blir lite krångligt eftersom det omfattar allt möjligt, vilt, tamt, växter, djur och landskap. Hur sprider man kunskap om fenomenet på bästa sätt?

Liksom många sådana begrepp så har de flesta inte en aning vad det handlar om! Det blir lite som biologisk mångfald, där många gör sin egen tolkning vilket ger ett sken av samsyn. Inom ramen för ett interregprojekt genomfördes en enkätundersökning bland besökarna på en fäbodvall i Hälsingland och då frågades bland annat om hur man uppfattade termen "biologiskt kulturarv". Resultaten visade att de flesta kombinerade orden "biologisk" och "kulturarv" och gissade delvis rätt och delvis helt fel. Det var med andra ord inte en term som man var införstådd med.

Därefter följde en diskussion över vad man skulle kunna förlora genom att renodla och avgränsa termen. Termen biologiskt kulturarv omfattar ju både domesticerade och vilda hävdgynnade arter, och både djur, växter och miljöer. Om man försöker avgränsa vad det omfattar så riskerar man att tappa den vilda biologiska mångfalden och naturvårdsaspekterna, men också den historiska aspekten, och därmed förutsättningen för "mötesplatsen". Å andra sidan är det inte så viktigt att allmänheten har kunskap om begreppet utan det viktigaste är att det biologiska kulturarvet bevaras.

I ett projekt som studerade användningen av märkningen *skyddad ursprungsbeteckning* så kunde man konstatera att märkningen leder till en ökad efterfrågan på produkterna vilket också ökar incitamentet att bevara "försvinnande" raser/sorter. Om man kan visa på ett ekonomiskt värde på särskilda delar av kulturarvet så ökar motivationen bevara just dessa. Privata aktörer gör viktiga insatser men det sker sällan med någon uthållighet. Marknadskrafterna agerar kortsiktigt och siktar in sig på särskilt

kommersialiserbara sorter. Politiken, och särskilt landsbygdspolitiken, har alltmer kommit att handla om att lägga ansvaret för bevarande och utveckling på marknadskrafterna. När landet avfolkas bygger lösningen till största delen på att storstadsbor ska komma och spendera pengar och på så sätt skapa förutsättningar för kvarvarande landsbygdsföretag! Det kan vara svårt att nå ut med att synliggöra ett värde i dagens kommunikationsklimat. Bruset är mycket starkt. Fortfarande är dock kulturhistoriska berättelser ofta populära och bidrar till förståelsen av historien.

Riksantikvarieämbetet har ett intresse av att biologiskt kulturarv blir ett känt begrepp. Kulturpolitiken är mycket traditionell och har svårt att ta till sig nya begrepp, och det är svårt att mötas med andra politikområden. Biologisk mångfald är ett begrepp som kan användas för att uppnå ett möte mellan olika intresseinriktningar och olika myndigheter.

Avslutningsvis kan man konstatera att det troligen behövs tre olika strategier för att synliggöra begreppet biologiskt kulturarv: en för att nå fram inom Riksantikvarieämbetet, en för att möta andra myndigheter och en tredje för att nå ut till allmänheten!

Kommentarer av Maria Nyman Nilsson:

Vore bra att skildra hur man konkret skulle kunna nå ut till allmänheten. Det är ett "tråkigt" begrepp som inte direkt bjuder in. Barnen borde få chansen att lära sig att förstå och se landskapet. Ängar, hagar, fäbodlar försvinner - förändringarna som är långsamma, svåra att se, och till sist är de ofta irreversibla. Genom upplevelser skulle den biologiska kulturhistorien kunna synliggöras. Friluftsmuseer har den uppgiften idag, hembygdsföreningar skulle kunna ta sig an uppgiften, det finns fler aktörer. I Norge finns det något som heter Naturvägledning¹², appar...

Det traditionella immateriella kulturarvet kan bli en ingång för att förstå det biologiska kulturarvet. Ängen som är utgångspunkten för midsommarfirandet och som representerar så mycket av Sommarsverige, är ett känt begrepp för alla. Men väldigt få förstår att den inte är ren "natur", vild och självklar utan ett resultat av ett samspel mellan natur och människans skötsel, hävd och att den finns på grund av djurens behov av foder.

¹² Kommentarer för Håkan Tunón: I Sverige finns Centrum för naturvägledning och utbildade naturvägledare finns på de flesta Naturum och liknande. Det finns också ett Nordiskt centrum för kulturarvspedagogik och praktiker vid friluftsmuseer och kulturresevat.

10. Grönt kulturarv är tvärvetenskap: men hur ska vi bedriva det?

Deltagare: Krister Andersson, Jenny Beckman, Erik de Vahl, Per Eriksson (R), Larisa Gustavsson, Inger Hjalmarsson, Beppe Karlsson, Åsa Klintborg Ahlklo, Jonatan Leo, Helena Persson Hovmalm, Jens Weibull (O)

Vi diskuterade:

- Inledningsvis berörde vi kort bakgrunden till Poms mål 7 - *Forsknings- och utvecklingsarbetet inom kulturväxtområdet stärks genom nationella satsningar* - och åtgärden 7.2 - *Riktade, nationella medel har avsatts till området Odlad mångfald*¹³
- Begreppet *odlad mångfald* förtjänar att utvecklas och ges det allsidiga innehåll och belysning som det förtjänar; som jämförelse nämndes Stockholms resilienscentrum som beforskar hållbarhetsbegreppet ur alla tänkbara perspektiv. Detsamma gäller för kulturarvsbegreppet.

Ur ett tvärvetenskapligt perspektiv så ringar "odlad mångfald" in en rad olika ämnesområden: *växtförädlingsforskning, bevarandemetoder, sensorik/kvalitet/nutrition inkl. dess genetik, odlingsformens inverkan på odlingsegenskaperna, post-harvest (hantering efter skörd), odlade växters taxonomi och nomenklatur, växternas kulturhistoria, lingvistik, immaterialrätt, m.m.* När det gäller att mejsla ut en begreppslig grund handlar det alltså om att hitta begrepp som bär hela den komplexitet som den odlade mångfalden innefattar och de ovan nämnda ämnesområdena.

- Relevanta forskningsfinansiärer inventerades - Formas, Riksbankens Jubileumsfond, Vetenskapsrådet, EU Infrastructure, m.fl.; det konstaterades att bedömningsgruppernas sammansättning och kompetens är avgörande för att rätt bedöma tvärvetenskapliga ansökningar, och att genomföra EU-ansökningar är en prövande uppgift men att det finns hjälp att få.
- För att få gehör från finansiärer behövs inte bara en mer stringent begreppsapparat utan det gäller också att både identifiera relevanta, konkreta utmaningar och forskare. Det handlar om framtida samhällsutmaningar: hur vi förvaltar och nyttjar den odlade mångfalden och det levande kulturarvet är ytterst en överlevnadsfråga, dvs att förvalta vårt försäkringskapital genom inventeringar och arkivering men också genom dessa resursers brukande och användning. Användande och bevarande går hand i hand och förutsätter varandra. Vårt att notera är att det är just mångfalden som utgör denna "amorfa" resurs styrka, dvs vi kan inte på förhand veta vad som kommer att vara till nytta i framtiden då vi t.ex. inte vet hur klimatet kommer att förändras. Det betyder att det är svårt att kvantifiera värdet i monetärare termer. Till stor del handlar det om andra världen som är kan kopplas till överlevnad på lång sikt. Det finns samhällsvetenskapliga teorier kring resurser som saknar värde som möjligen borde kunna användas.
- En utmaning, men kanske också en tillgång, är att det ligger ett ekonomiskt raster över det flesta frågor: som med klimatet kan vi påvisa effekterna och kostnaderna av att inte ta ansvar för jordens resurser [tillägg av Jens i anteckningarna]

¹³ Här finns följande fotnot: *T.ex. växtförädlingsforskning, bevarandemetoder, sensorik/kvalitet/nutrition inkl. dess genetik, odlingsformens inverkan på odlingsegenskaperna, post-harvest, odlade växters taxonomi och nomenklatur, växternas kulturhistoria, lingvistik, immaterialrätt, m.m. Tvärvetenskaplig forskning bör särskilt uppmuntras.*

Vi bestämde:

1. Att KSLA kan söka konferensbidrag från Formas för ett evenemang i syfte att få till stånd en dialog med tänkbara finansiärer
2. Att tänkbara teman att lyfta i ett sådant sammanhang vore miljöhistoria, odlings- och skötselmetoder, mångfalden som "amorf resurs" (dvs. många olika ingångar - se fotnoten), kunskapsbehovet
3. Att engagera en huvudtalare som inspiratör vid detta evenemang
4. Att se det föreslagna dialogmötet som en startpunkt för att kunna identifiera nya forskningsfält och -frågor

Tillägg efteråt av Åsa Klintborg Ahlko:

Flera av de större forskningsfinansiärerna inför större ansökningsomgångar uttryckligen uppmuntrar forskare till kontakt och diskussion med samhället utanför, något som jag tror är en underutnyttjad samarbetsmöjlighet. Dialog (som den vi nu planerar) kan säkert också ge goda uppslag till forskningsfinansiärerna själva, om forskarkluster under formering, tankar kring hur tvärvetenskapliga bedömningsfrågor skulle kunna hanteras eller rent av sätta konkreta spår i utlysningsfloran!

11. Uppförökning av utsäde

Medverkande

Agneta Börjeson, Röttle natur och kultur (initiativtagare och ordförande)

Gunnar Backman, Nordisk råvara

Karin Persson, Nationella genbanken

Ulrika Carlsson Nilsson, NordGen

Dylan Wallman, Allkorn

Jan Nilsson, Hushållningssällskapet Norrbotten-Västerbotten

Carina Knorpp, Näringsdepartementet

Sara Kahl, Föreningen Sesam (sekreterare)

Sammanfattning

- Uppstart projekt
- Koordination & nätverk (Norden?)
- Inkludera existerande organisation
- Tydlig rollindelning
- Sortval efter odlarefterfråga och potentiell marknad
- Ekologiskt
- Utsädesförmedling?
- Åkergrödor
- Budget: identifiera delkostnader
- Rådfråga experter: sortval

Det finns en efterfrågan efter kulturarvssorter hos odlare. Men hur fyller vi glappet mellan de små utsädes-/plantmängder som NordGen och Nationell Genbanken kan tillhandahålla och en marknad som kräver betydligt större mängder utsäde för att kunna få utsädet i produktion. Att föröka upp utsäde tar tid, ibland många år och de som gör jobbet tjänar inga pengar på odlingen under tiden. Idag görs uppförökningen i väldigt liten skala ideellt av privatpersoner, föreningar eller av mindre företag.

Under workshopen diskuterade vi fram en idé till ett projekt som fyller detta glapp.

Ska det vara ett projekt eller flera?

Ska det vara ett nordiskt eller svenskt projekt? Samma glapp finns i de andra nordiska länderna. En möjlighet är att söka koordineringspengar via Nordiska Ministerrådet och först göra ett Nordiskt koordineringsprojekt för att sedan dela upp i olika projekt för varje land som söker egna projektpengar. Att det i led två blir projekt för varje land krävs då vi har olika regler och intressenter.

Olika projekt för olika växtslag?

Åkergrödor tar längre tid att föröka upp, ca 5 år från liten påse med 25 frön från NordGen till utsäde för en hektar. Marknaden för utsädet är i första hand företag.

Vid trädgårdsgrödor är det oftast inte lika stor utsädesmängd som i slutändan behövs därför tar det ca 2 år att föröka upp utsädet från en mindre mängd frö. Marknaden för utsädet är småskaliga odlare och hobbyodlare. Behovet är mindre mängd utsäde men fler sorter.

Ska prydnadsväxter vara ett eget projekt?

Vad kommer ett uppförkningsprojekt kosta?

Det behövs en budget som identifierar delkostnaderna.

Var hittar vi pengar?

Kan Regionala Livsmedelsstrategin vara ett alternativ.

Kan vi få hjälp från någon som är bra att söka pengar?

Vilka sorter börjar vi med?

Vilka sorter som ska förökas upp ska vara klart i början av projektet. Sortval görs efter odlarefterfrågan och potentiell marknad. Rådfråga experter kring vilka sorter som är odlingsvärda i större skala.

Hela Sverige bör vara representerat och i dagsläget finns få sorter uppförökade från norra Sverige så de bör prioriteras.

När det gäller stråsåd finns redan en del råg och vete uppförökat, bland annat tack vare Hans Larsson.

Däremot finns få sorter av korn uppförökat och är något som vi borde satsa på.

Dels för att det främst är korn som vi i Sverige framför allt odlar och ätit förr men sedan finns det även en marknad inom ölproduktion och mikrobryggerier.

Vem gör uppförökningen?

Det kan vara idé att dela upp uppförökningen så att en mindre odlare gör uppförökningen de första åren då det krävs att mycket görs för hand och en större odlare tar de sista åren av uppförökningen.

Om pengar finns kan det kanske vara en möjlighet att NordGen och Nationella Genbanken förökar upp de första åren.

Ska en odlare göra uppförökning av många sorter de första åren eller är det bättre att hitta många som tar en sort var?

Vi bör se till att utnyttja redan existerande odlarnätverk som t ex Allkorn som idag består av ca 300 odlare. Troligen bör även Hushållningssällskapen blandas in.

Hur ska utsädet odlas?

Fröodlingen bör ske ekologiskt.

Hur ställer vi oss till om mindre odlare som odlar enligt ekologiska principer men ej är certifierade ska kunna vara med. Kan de vara med under förökningen de första åren?

Vem ska få ta del av det upprökande utsädet?

Vem som ska få ta del av utsädet bör vara klargjort i början av projektet så att alla som är delaktiga är införstådda i upplägget.

Ska utsädet säljas eller förmedlas?

Signerat dokument

Vi skulle behöva skriva ett dokument signerat av alla intressenter och snarast skicka till Tillväxtverket (??) där vi beskriver varför vi behöver göra detta och varför det är viktigt så de kan ta med sig det.

12. Vilka åtgärder bör vidtas av offentliga aktörer på olika nivåer för att säkra bevarandet och främja brukandet av den odlade mångfalden?

Samtalsledare

Clara Edenstrand, masterstudent, SLU (CE)

Övriga deltagande i samtalet

Charlotte Ahnlund Berg, Riksantikvarieämbetet (CAB)

Mattias Iwarsson, företagare (MI)

Elisabet Martinsson, Trädgårdsodlingens Elitplantstation (EM)

Birgitta Rämert, Trädgårdsodlingens Elitplantstation (BR)

Christina Nylén, Kulturdepartementet (CN)

Inger Olausson, Göteborgs universitet (IO)

Karin Ringholm, Skansen (KR)

Katarina Frost, Vallby friluftsmuseum, Västerås stad (KF)

Jakob Sandberg, Fredriksdal museer och trädgårdar, Helsingborgs stad (JS) (sekreterare)

Sammanfattning

- Nationell samlande kraft
- Inventera och analysera nuläge och behov
- Både immateriellt och materiellt kulturarv samt tillväxtfrågor
- Hållbarhetsfrågor
- Miljökvalitetsmål
- *Riokonventionen* 1992 (biologisk mångfald)

Clara Edenstrand (CE) inledde med att ge bakgrund till frågeställningen. Vilka åtgärder bör vidtas av offentliga aktörer på olika nivåer för att säkra bevarandet och främja brukandet av den odlade mångfalden? Hur kommer det sig att Pom och NordGen inte nämns i varken det nuvarande eller det förra landsbygdsprogrammet? Om det nu "gäller livet", hur kommer det sig att det inte finns några riktade stöd (förslagsvis miljöstöd) till odling av växtsorter som kan betraktas som en del av vårt biologiska kulturarv i det program som kan betraktas som det kanske viktigaste nationella styrdokumentet för svensk naturresursförvaltning?¹⁴ Vilka offentliga åtgärder bör prioriteras enligt gruppens deltagare?

Många enskilda privatpersoner och företagare bevarar idag många äldre sorter i odling. En del frågeställning är alltså – skulle odling av äldre sorter i lantbruk eller trädgårdsnäring kunna få stöd i kommande landsbygdsprogram? Åtminstone sorter med dokumenterade mervärden. I nuvarande program finns miljöstöd för hållande av lantraser, medan stöden med kulturmiljöinriktning främst gäller betesmarker och slåtterängar.

¹⁴ De enda stöd som berör "hur man kan öka odlingen av bevarandevärda växtsorter" återfinns inom de två åtgärder i landsbygdsprogrammet som handlar om kunskapsöverföring, informationsåtgärder och rådgivningstjänster (M01 och M02) – detta trots att det i programmets SWOT-analys anges att "Fortsatt produktion eller skötsel av dem [traditionella husdjursraser, växtsorter, byggnader m.fl.] är helt beroende av stöd, samtidigt som bibehållande av dessa företeelser är avgörande för miljömålsuppfyllelse kring biodiversitet, inklusive genetiska resurser, och kulturmiljö".

CE undrade om Kulturdepartementet gett input till framtagandet av nuvarande landsbygdsprogram. Christina Nylén (CN) berättade att alla regeringsbeslut föregås av gemensam beredning med berörda departement och att Kulturdepartementet deltog också i det arbetet. I nuvarande landsbygdsprogram kan kulturmiljöer stödjas inom ramen för miljöersättningar men också inom projektstöd. Men det tidigare s.k. "kultstödet" som gällde perioden 2007–2013 har utgått. Riksantikvarieämbetet medverkar i utvärderingar av den gemensamma jordbrukspolitikens effekter och har i utvärdering av det tidigare "kultstödet" bl a funnit att stöden som de då var utformade inte var fullt effektiva för att uppnå uppställda mål.

http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/9879/Rapp%202016_20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Riksantikvarieämbetet har också lämnat förslag på hur framtida program skulle kunna stödja kulturmiljöer:

http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/11147/Rapp2017_15.pdf?sequence=6&isAllowed=y

Katarina Frost (KF) beskrev hur flera friluftsmuseer i Sverige sedan 15–20 år tillbaka arbetar aktivt med bevarande av biologiskt kulturarv i form av genbanker för lantrasdjur, kulturväxter och vilda växter. Även utan formella uppdrag utifrån. CN nämner att det är viktigt att Kulturdepartementet får kännedom om det bevarandearbete för det biologiska kulturarvet som görs.

Elisabet Martinsson (EM) lyfter fram att bevarandet av mångfalden av kulturväxter med en lång historia i landet både är en kulturarvsfråga och en fråga om biologisk mångfald och miljö. Mötet ser att det kan vara en svårighet rent organisatoriskt men att det innebär en stor potential bl a ur hållbarhetssynpunkt.

Eftersom diskussionen efterhand alltmer kom att handla om hur arbetet med den odlade mångfalden skulle kunna samordnas nationellt på ett tydligare sätt initierar CE en diskussion kring Poms uppdrag. Ryms en mer omfattande nationell samordning av alla relevanta aktörer i Poms grunduppdrag? Om gruppdeltagarna menar att det behövs en nationell samlade kraft för att samordna arbetet med det odlade gröna kulturarvet på en annan nivå än i dag – är Pom den aktör som ska fylla den funktionen eller finns det andra potentiella aktörer? CE ber insatta gruppdeltagare att dela med sig av hur de ser på detta. Pom går snart in i en ny programperiod. Största delen av insamlingen av växtmaterial är gjort och fokus blir mer på bevarande i centrala genbanken och i klonarkiv samt på spridning och tillgängliggörande av odlingsvärt växtmaterial. EM berättar att Pom har ett relativt lågt årligt anslag på 8 miljoner kr, varav 7 miljoner går till genbanksodling och ersättning till klonarkiv. Programmet drivs av ett fåtal anställda och arvoderade och Pom står nu inför pensionsavgångar vilket kan bli kritiskt för Poms verksamhet. Birgitta Rämert (BR) nämner också att det finns en ambition att utöka antalet klonarkiv och att det kan vara svårt med tanke på ovan nämnda förutsättningar. CE lyfter frågan om vilka möjligheter respektive begränsningar som Poms organisatoriska hemvist medför i förhållande till den nationellt samlade funktion som efterlyses i gruppen. Om vi antar att denna samlade funktion skulle organiseras inom ramen för Pom (vilket ju ingalunda är självklart) – vilken roll spelar programmets organisatoriska hemvist?

Mattias Iwarsson MI ger oss lite bakgrund om hur Pom skildes från Centrum för biologisk mångfald, CBM i samband med ambitionen att renodla CBM för forskning och med mer fokus på den vilda mångfalden, samtidigt som man såg geografiska samband för Pom att knytas till SLU Alnarp. När sedan Julita och Nordiska museet inte längre samordnade mycket av arbetet med äldre sorters kulturväxter märktes det tydligt.

Katarina Frost (KF) betonar, med medhåll av flera i gruppen, att uppgiften att bevara den del av den odlade mångfalden som Pom ansvarar för egentligen är större och bredare än vad som är lämpligt att drivas av en enskild universitetsinstitution vilket nu är fallet. Det är en bredare fråga som skulle tjäna på att bäras upp av fler aktörer. Det bör också vara ett nationellt ansvar. BR lyfter fram de fördelar som finns med centrumbildningar jämfört med institutioner när det gäller att ansvara för tvärspektoriella frågor som dessa.

Huvudmannaskapet för Pom är viktigt, men CN och KF lyfter fram vikten av att identifiera behoven och uppdraget för bevarandet för att kunna diskutera huvudmannaskapet. CE: Bör man då gå tillbaka till Poms ursprungliga uppdrag eller hellre tänka nytt (inom ramen för genomförandet av konventionen om biologisk mångfald)? Inger Olausson IO, BR och KF: Vikten av att bevara är detsamma, men titta framförallt på samtiden och den nuvarande och framtida kontexten. Bland annat har medvetandet hos både medborgare och myndigheter ökat kring behov av växtmaterial och odlingsmetoder som kan möta förutsättningar i ett föränderligt klimat och möjliggöra att mer mat produceras nära konsumenterna.

Jakob Sandberg (JS) lyfter fram att det är angeläget att undersöka fler egenskaper hos fler bevarade kultursorter hos Pom och NordGen. För att få mer fakta om sorternas fördelar vad gäller smak och näring, men inte minst egenskaper som kan göra att sorterna avgörande för hållbar matproduktion idag och i framtiden. Avseende minskat behov av vatten- och näringstillförsel och mindre behov för kemisk bekämpning, vilket innebär fördelar för både klimat och biologisk mångfald.

KF och MI lyfte fram den stora betydelsen av de bevarade äldre sorternas lokala förankring, för att personer med koppling till platsen ska känna förankring till och stolthet för platsen och det gemensamma kulturarvet och identiteten. Och i förlängningen även skapa mer vilja att bevara den odlade mångfalden. De humlesorter och kulturväxter som Vallby friluftsmuseum bevarar är goda exempel.

En fråga som lyftes fram av CN under samtalet var - hur kan vi se på frågan ur ett holistiskt perspektiv och på bästa sätt baka samman frågan om bevarande av en mångfald av kulturväxter med lång historia med både näringsliv och kulturarvsfrågor?

CE menade att även om marknadens aktörer förstås kan spela en viktig roll i bevarandet och brukandet av det odlade gröna kulturarvet finns det anledning att lyfta frågan om hur vi ser på det offentliga, civilsamhällets respektive marknadens roller i detta sammanhang. Om det "gäller livet" och det offentliga har ett ansvar för att säkra bevarandet och brukandet krävs det kanske ekonomiska styrmedel på en helt annan nivå än i dag?

JS: Hur fungerar det med sortlistorna för bevarandesorter och amatörsorter? Finns det ett hinder för att odlare ska hämta ut en gröda med stora närings- eller miljöfördelar från NordGen och odla så att det når konsumenter? EM berättar att det troligen är ganska lätt och till låg kostnad registrera bevarandesorter på sortlistan. Däremot finns de förmodligen bara kvar där i tio år.

Charlotte Ahnlund Berg (CAB) berättar att biologiskt kulturarv – såväl husdjur och kulturväxter som vilda växter och djur – finns med som en av åtta preciseringar under det nationella miljömålet ”Ett rikt växt- och djurliv”.

<http://www.sverigesmiljomal.se/miljomalen/ett-rikt-vaxt--och-djurliv/>

JS lägger till i minnesanteckningar efter mötet att även växt- och husdjursgenetiska resurser finns med som en av 12 preciseringar till det nationella miljömålet ”Ett rikt odlingslandskap”.

<http://www.sverigesmiljomal.se/miljomalen/ett-rikt-odlingslandskap/>

Pom utgör i sig ett åtgärdsområde under detta miljömål, så den odlade mångfaldens koppling till miljömålen är i detta avseende tydlig (Programmet för odlad mångfald, Pom – Mål och strategi för perioden 2016–2020).

CAB berättade också att Riksantikvarieämbetet har fått ett regeringsuppdrag om att stödja 10 andra myndigheters arbete med att utarbeta strategier för kulturmiljöfrågor. Skulle arbetet med bevarande av en mångfald av kulturväxter kunna ingå i detta?

<https://www.raa.se/aktuellt/aktuella-fragor/regeringsuppdrag/uppdrag-att-stodja-tio-myndigheters-utarbetande-av-vagledande-strategier-for-kulturmiljofragor/>

CAB ser också att det vore värdefullt med en sammanställning av vilka aktörer som arbetar för bevarandet och användandet av kulturarvssorter.

Kan man tänka sig en motsvarighet till Englands National collections av växter som odlas eller odlats i landet? De hålls av både kommersiella och ideella aktörer. De passar ju särskilt prydnadsväxter som förökas vegetativt. (Maria Flinck)

13. Växtinventeringar

Ordförande: Maria Flinck

Sekreterare: Linnea Oskarsson

Övriga deltagare: Henrik Morin och Mattias Iwarsson

Sammanfattning

- Det finns mera!
- Fortsatta inventeringar omfattar:
 - Speciella växtslag
 - Kategoriinventeringar, ex.
 - Fyrträdgårdar (jmf Norge)
 - Inom kyrkan – värdet av att växter tas med (i vård- och underhållsplaner)
 - Områdesinventeringar

Ordförande presenterade förslag till diskussionspunkter. De löd:

- Växtinventeringar – mer än Pom
- Växter i olika trädgårdar
- Växter i olika sammanhang
- Växternas roll i trädgården som helhet

Forumet inleddes med en diskussion kring Poms inventeringar 2002-2011. Hur heltäckande var de? Fortsätter Pom med några inventeringar? Bör det påpekas inför nästa Pom-strategi att medel för inventeringar ska finnas även för nästa programperiod? Det är viktigt att uppmärksamma att det finns mycket värdefullt växtmaterial som ännu inte dokumenterats.

Inventeringar i mindre omfattning pågår fortfarande inom Pom. Exempelvis saknas häckväxter och städsegröna växter inom Poms Träd- och buskuppprop. Uppropet kommer att samla in bland annat buxbom, barrväxter och syrener. Forskning på syrener pågår i Finland av Leena Lindén, Helsinki Institute of Sustainability Science (HELSUS), University of Helsinki. Pom har inventerat växt för växt där växten måste ha en dokumenterad historia till före 1940, 1950 eller 1960. Vad skulle fortsatta inventeringar fokusera på?

Gruppen diskuterade så kallade kategoriinventeringar, till exempel inventeringar av kyrkogårdar, fyrträdgårdar och gröna miljöer vid kungliga slott. Vilka kategorier finns? I bebyggelseregistret kategoriseras byggnader. Kategorier för trädgårdar skulle kunna tas fram med hjälp av samma register. Det finns mängder! Viktigt att inventera även olika tidsåldrar.

De kungliga slotten har i många fall inventerat och dokumenterat lignoser, men inte undersökt till exempel perenner och lökväxter i parker och trädgårdar. Detta är ett exempel på miljöer som alla tror är utredda, men som i verkligheten inte är det. Prästgårdar är en annan intressant kategori, men många har sålts eller håller på att säljas och det börjar bli akut att inventera prästgårdsträdgårdarna.

Gruppen diskuterade även områdesinventeringar, det vill säga inventeringar av till exempel en kommun eller ett län. Hur kan finansiering hittas för inventeringar av hela områden? Norge lyftes fram som ett föredöme. (Riksantikvaren 2008 "Forvaltning av hager og parker i Norge – forprosjekt")

Hur kan inventeringar fortsätta "efter Pom"? Som kyrkogårdsväxter pekades till exempel murgröna, vintergröna, bohuslindor och prydnadsträd på familjegravar ut. Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation visar ett allt större intresse för kyrkogårdsväxterna och växterna uppmärksammas allt mer i vård- och underhållsplaner. För att få ett större uppmärksamhet vid kulturväxterna på kyrkogårdarna skulle det kunna krävas att en konsult tas in för att inventera växtligheten när äldre vård- och underhållsplaner nu ska uppdateras.

Det är intressant att se på växternas relationer i en enskild trädgård. Var de står? Vilka står tillsammans i buskgrupper eller rabatter? Vilka står som solitärer?

Kom-och-visa-aktiviteter visade sig värdefulla vid Poms rosinventering. Pom och Svenska rosensällskapet bad trädgårdsägare komma med äldre arverosor och fick dem sortbestämda. Kan sådana tillfällen fortsätta arrangeras, kanske i form av samarbeten mellan olika aktörer? Pioner tillsammans med Svenska Pionsällskapet?

Gruppen diskuterade möjligheten till "snabbinventeringar" när miljöer löpte risk att exploateras eller försvinna på annat sätt. Vikten av inventeringar i ett tidigare skede än nu lyftes, men en snabbinventering är bättre än ingenting.

14. Hantverket i det gröna kulturarvet: Hur kan friluftsmuseer och kulturresevat fungera som platser där hantverk kopplat till trädgård och landskap tas till vara och uppmärksammas?

Deltagare: Marianne Strandin (förslagsställare), Maria Löfgren, Jeanette Blom, Agneta Magnusson, Mikael Eliasson och Helena Kåks.

Sammanfattning

- Förutsättningar för hantverk och skötsel – mycket ser likadant ut (metodiskt)
- Hitta det som skiljer sig. Vem har kunskaperna? Kunskapsuppbyggnad
- Visa hela processerna och detaljerna (drivning, växtskydd, etc)
- Samarbeten och nätverk
- Mycket finns redan – lyfta fram och berätta om

I gruppen fanns en bred samlad erfarenhet av att arbeta inom friluftsmuseer och kulturresevat samt med odling av kulturarvsväxter. Vi diskuterade olika aspekter av hantverkets roll i det gröna kulturarvet med särskilt fokus på friluftsmuseernas/kulturresevatens roll och berörde/kom fram till följande:

Hantverkets värde

Hantverket har ett värde i sig, dels för att det rymmer en kunskap som inte får försvinna, dels för att sättet något utförs på får effekt på resultatet, dels för att det har en pedagogisk betydelse. Därför kan hantverket inte till alla delar ersättas av metoder som "ger ett historiskt korrekt resultat".

Hantverket måste utövas kontinuerligt. Om ingen får utföra hantverket så dör kunskapen ut. Besökarna måste få insyn i den hantverkskunskap som är grunden för att trädgårdsmiljöerna alls finns. Att det finns kunskap och vilja hos trädgårdsmästarna räcker inte.

För att hantverket ska kunna leva, utvecklas och föras vidare måste kunskapen värderas och skrivas in i skötselplaner etc. Friluftsmuseer/kulturresevat måste på olika sätt arbeta för att skapa goda förutsättningar för att utöva och visa hantverket. Även inom de botaniska trädgårdarna finns de flesta traditionella trädgårdshantverken fortfarande i aktiv användning.

Inom byggnadshantverket finns det en längre tradition av att lyfta fram hantverket. Vad kan vi lära av dem?

Kunskapsuppbyggnad kring "grönt" hantverk

Viktigt med kunskapsuppbyggnad. Vilka har hantverkskunskaperna? Leta reda på äldre trädgårdsmästare och lär av deras kunskaper. Mycket kunskap finns också bland ideellt arbetande – önskvärt med bättre samarbete med dem.

Vi behöver också mer forskning kring hantverket. Tex: Hur förlängde man säsongen på 1800-talet? Hur hanterade man växtskydd?

Bra kunskapsunderlag behövs för att processer och detaljer inom hantverket ska bli tydliga.

Vad är värt att lyfta fram när hantverket görs publikt?

Viktigt med en levande diskussion kring vad som visas i de publika historiska miljöerna: Vad ska vi lyfta fram? Vad är det autentiska och hur handskas vi med det? Hur visar vi en viss miljö så den blir intressant för besökarna?

Mycket ser likadant ut som förr vad gäller trädgårdshantverket och det är intressant i sig och värt att påpeka. Men vi ska också lyfta fram, det som särskiljer och sticker ut. Vad är speciellt för olika miljöer? Plantlaven vid bergsmansgården på Vallby i Västerås berättar t ex något om villkoren i 1700-talets bergsmansmiljö. Intressant för besökare att lära sig gamla metoder som går att översätta till idag.

Motivet för att odla var förr att få en bra skörd. I dag kan vi välja att låta grödor stå och bli dåliga istället för att skörda dem för att vi vill visa besökarna de olika växterna. Här är det viktigt att göra ett medvetet val. Vilket är syftet med odlingen – ska vi visa grödorna i sig eller processerna (det som utgjorde en del av livet i den aktuella miljön)?

Det är en pedagogisk uppgift att få besökarna att förstå att de flesta miljöer inte är parker. Hur kan vi få det som var vardagliga miljöer att kännas mer autentiska? Måste vi inte låta arbete pågå och undvika att "städa" överallt?

Vardagspedagogik

En arbetande trädgårdsmästare är en pedagogisk resurs. Trädgårdsmästaren i en publik anläggning har en viktig uppgift vad gäller att dra in besökarna i processen, hjälpa dem – t ex genom att berätta – att "läsa" det de ser. Hur utbildar vi alla som jobbar så de kan berätta? Introduktion behövs för alla som jobbar.

Klädseln signalerar om det är ok att fråga eller inte. Trädgårdsmästare i historisk klädsel får i allmänhet fler frågor än den som arbetar i "vanliga" arbetskläder. Obs att om trädgårdsmästaren förväntas guida besökare på detta sätt så måste det finnas tid avsatt för detta. Det tar självklart längre tid att utföra en uppgift om man ska prata med besökare samtidigt.

Vad kan vi göra direkt?

Vi behöver helt klart bättre förutsättningar – men det ska inte hindra oss från att lyfta fram trädgårds- och landskapshantverket i programverksamhet. En del av det vi som trädgårdsmästare ändå gör kan formas till enkla programpunkter som lockar de människor som finns på plats att stanna till. Det behöver heller inte kosta något att i förväg annonsera att "I dag sätter vi Leksandslök" eller "I dag skördar vi humle." Vi kan lyfta fram enkla detaljer: hur går fröodling till, hur torkar vi fröer för att få utsäde till nästa år? Sådana enkla aktiviteter bör finnas med i årsplaneringen.

Speciella hantverksmetoder kan lyftas fram vid särskilda tillfällen. Viktigt då att låta hantverket/utförandet vara ett mål i sig och att visa detaljer och processer.

Ytterligare ett nästa steg: Vad gjorde man av råvarorna?

Samarbeten utanför den egna anläggningen

Samarbeten skola-friluftsmuseer relaterade till hantverk – viktigt att arbeta för.

Universitet-friluftsmuseer – visst finns det förutsättningar för samarbete även här?

15. Kulturspannmål

Deltagare

Karin Gerhardt
Matti Leino
Rebecca Öhnfeldt
Annika Rabo
Per Larsson
Johanna Dahlin
Catrin Heikefelt
Hans Naess (delar av tiden)

Sammanfattning

- Begreppsförvirring – vad är en ”gammal” sort? Vad är en ”kultursort”?
- Ett nytt Spannmålsupprop – Pom (fröuppropet funkade ej, fokus spannmål)
- Modell för finansiering för uppförökning

Hur kan man samarbeta mer och sprida kunskap utanför den krets som redan är nördiga på kulturspannmål?

Begreppsförvirringen leder till att det kan bli svårare att kommunicera med personer som inte är insatta, vilket de flesta ”vanliga” konsumenter inte är. Om det ska odlas fler/mer äldre sorter så vill man ju kunna sprida information om dem på ett bra och tydligt sätt. Men det är även som bekant svårt att bli för detaljerad i sådana lägen. Det gäller att fokusera på rätt aspekter när det handlar om kommunikationen till konsumenter.

Bevarandelistan

Bevarandelistan ger tillstånd att sälja utsäde av spannmål. På bevarandelistan finns en del intressant kulturspannmål, medan andra saknas, t ex finns idag ingen råg. Sorter som ej finns på bevarandelistan får ej säljas som utsäde men däremot för bakning eller bryggning. Inom Allkorn har man löst det genom att byta utsäde inom gruppen och hänvisa till växtförädlarundantaget i utsädeslagstiftningen. Vissa sorter odlas därmed idag redan brett utan att vara med på bevarandelistan. Idag finns ett glapp mellan NordGen och Allkorn. Vem ska föröka upp utsädet? Det kostar idag 800 kr att lägga till sorter på bevarandelistan. Vem ska stå för kostnaden? Det är på det stora hela ingen stor kostnad, men det ska finnas en möjlighet att tjäna igen satsade resurser.

Finns det gamla sorter kvar att hitta? Spannmålsupprop i Pom behövs!

Gränsdragning

Oklarhet/okunskap om hur mycket selektion som kan göras vid odling av en kultursort. Är det fortfarande en kultursort och när är det så mycket selekterat att det blir en ”förädlad” sort? Otydlig terminologi. Odlare gör en ständig selektering för att spannmålen ska fungera i modern odlingsteknik – är det ok att ändå kalla det en gammal sort? Är det då ”nygamla” sorter? Vad ska den som gjort urvalet kalla sorten? En viss anpassning kanske måste få ske för att ha sorterna ska ha möjlighet att bli kommersiella. En glidande skala hur mycket av den ursprungliga variationen som selekterats bort.¹⁵

¹⁵ Kommentar från Maria Flinck: odlare gjorde väl selektering även förr. Vid insamlingen bör man även samla in uppgifter om hur odlingen gick till, och om selektering.

Ursprungsmaterialet måste hållas vid liv för att kunna gå tillbaka till när andra behov av egenskaper måste uppfyllas. Antingen sparas det i frys eller genom uppodling för att behålla den ursprungliga heterogeniteten.

Resiliens

Resiliensen är högre i lant-/kulturspannmålen. De ger generellt en lägre total skörd än moderna spannmål, men jämnare nivå över år. Är det variationen inom sorten eller de enskilda individerna som ger detta? Saknas kunskap om hur de beter sig i odling, t ex på olika platser. Förändras den eller är den konstant?

Hälsa

Kulturspannmålen har ofta höga halter näringsämnen, mineraler och relativt höga proteinhalter. Bröd av dem har för en del människor en upplevelse av att vara bättre för magen. Men det saknas vetenskapligt underlag för att kunna hävda det. Svårt med forskning på allt som gäller vad vi stoppar i oss då så många andra faktorer påverkar effekterna.

16. SKUD – Svenskt kulturväxtdatabas

Föreslogs av Erik de Vahl med bistånd från Mattias Iwarsson.

Denna gruppdiskussion blev dock inte av, men frågeställningen handlade om att SKUD – Svenskt kulturväxtdatabas under många år har haft problem med finansiering av verksamheten. SKUD är en databas som samlar svenska kulturväxters vetenskapliga, hortikulturella och inhemska namn och som används av en mängd olika användare för att uppnå en entydig och korrekt namngivning. Huvudman för databasen är Sveriges lantbruksuniversitet men en stor del av arbetet att hålla den uppdaterad sker på ideell basis. Om databasen ska fungera tillfredsställande krävs en långsiktig lösning vad gäller finansieringen och det finns inte idag.

17. Hur kan vi öka incitamentet att använda kulturarvssorter genom att identifiera sorter som ger ett hållbart matbord?

Förslagsställare: Jakob Sandberg

Inte heller detta diskussionsämne lyckades samla en grupp. Frågeställningen handlade dock om hur vi skulle kunna öka kunskapen om äldre grödors fördelar för miljö och vild biologisk mångfald, och på så vis öka användningen av dessa? Många äldre kulturväxter och grödor har ett mindre behov av närings- och vattentillförsel och är utvecklade för odling utan kemiska bekämpningsmedel. Sådana egenskaper är värdefulla för bl.a. en framtida hållbar matproduktion genom bättre resurshushållning och gynnande av vild biologisk mångfald i och kring odlingar. Men fler hälso- och miljö-/mångfaldsrelaterade egenskaper bör utvärderas hos flera av de bevarande äldre kulturväxterna. Ökad kunskap om hur många äldre grödor kan bidra till uppfyllandet av nationella miljömål som "Ett levande odlingslandskap" och "Ett rikt växt- och djurliv", skulle ge fler incitament till utökad odling av dessa grödor.

Projektets arbetsgrupper

lilla arbetsgruppen

Håkan Tunón, SLU/CBM & KSLA, sammankallande – möte 1 & 2

Per Eriksson, KSLA & Kålrotsakademien – möte 1 & 2

Matti Leino Wiking, Stockholms universitet, Kålrotsakademien & POM (f.d. NM) – möte 1 & 2

Inger Olausson, Göteborgs universitet & Kålrotsakademien – möte 1 & 2

Jens Weibull, Jordbruksverket, Pom & Kålrotsakademien – möte 1 & 2

stora arbetsgruppen

Agneta Börjesson, (f.d. Jordbruksverket, arbetar med odlad mångfald i egen regi) – möte 1 & 2

Ulrika Carlson-Nilsson, NordGen – möte 2

Katarina Frost, Vallby friluftsmuseum, FRI (Friluftsmuseerna), Association of European Open Air Museums (AEOM) – möte 1

Inger Hjalmarsson, SLU/POM – möte 1 & 2

Maria Löfgren, Göteborgs universitet, f.d. Vallby friluftsmuseum, Skansen, m.m. – möte 1 & 2

Agneta Magnusson, Sesam, Föreningens Leksands kulturväxter, f.d. Skansen, m.m. – möte 1

Hans Naess, Kålrotsakademien m.m. – möte 1 & 2

Lennart Nilsson, Riksantikvarieämbetet – möte 2

Maria Nyman Nilsson, Fredriksdal museer och trädgårdar – möte 1 & 2

Eva Skyllberg, Nordiska museet – möte 2

Else-Marie Strese, f.d. Nordiska museet & POM – möte 2

Jan Svensson, NordGen – möte 1

Ulrika Torell, Nordiska museet – möte 2

Kallade men med förhinder:

Karin Persson, SLU/POM

Sverker Sörlin, KTH & Nordiska museets styrelse

Deltagarförteckning för öppet forum – 5 mars 2019

Charlotte	Ahnlund Berg	Riksantikvarieämbetet
Krister	Andersson	Sveriges Pomologiska Sällskap
Gunnar	Backman	Nordisk Råvara
Jenny	Beckman	Uppsala universitet
Jeanette	Blom	Göteborgs universitet
Agneta	Börjeson	Röttle natur och kultur
Ulrika	Carlson-Nilsson	NordGen
Johanna	Dahlin	Linköpings universitet
Clara	Edenstrand	SLU (student)
Mikael	Eliasson	Göteborgs universitet
Per	Eriksson	KSLA
Stefan	Eriksson	Råvaran AB
Maria	Flinck	
Martin	Fredriksson	Linköpings universitet
Katarina	Frost	Vallby friluftsmuseum
Karin	Gerhardt	SLU/CBM
Larisa	Gustavsson	SLU
Christin	Hanssen	Axfoundation
Catrin	Heikefelt	Eldrimner
Inger	Hjalmarsson	SLU
Mattias	Iwarsson	Mattias Biologi
Sara	Kahl	Föreningen Sesam
Beppe	Karlsson	Stockholms universitet
Mette	Kjöbek Petersen	Näringsdepartementet
Åsa	Klintborg Ahlklo	SLU
Carina	Knorpp	Näringsdepartementet
Lilly	Kristensen	Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation
Helena	Kåks	Hantverkslaboratoriet, Göteborgs universitet
Sara	Landqvist	NordGen
Per	Larsson	Kulturen
Matti	Leino	Stockholms universitet
Jonatan	Leo	SLU
Linda	Lindblad	Hantverkslaboratoriet
Jimmy	Lyhagen	KSLA
Maria	Löfgren	Göteborgs universitet
Agneta	Magnusson	Föreningen Sesam
Elisabet	Martinsson	Stiftelsen Trädgårdsodlingens Elitplantstation
Henrik	Morin	SLU/Programmet för odlad mångfald (POM)
Hans	Naess	Kålrotsakademien

Jan	Nilsson	Hushållningssällskapet Norrbotten-Västerbotten
Lennart	Nilsson	Riksantikvarieämbetet
Christina	Nylén	Kulturdepartementet
Maria	Nyman-Nilsson	Fredriksdal museer och trädgårdar
Inger	Olausson	Göteborgs universitet
Linnea	Oskarsson	SLU/Pom & Nationella genbanken
Karin	Persson	SLU/Pom & Nationella genbanken
Helena	Persson Hovmalm	SLU, Inst. för växtförädling
Annika	Rabo	Stockholms universitet
Karin	Ringholm	Stiftelsen Skansen
Paulina	Rytkönen	Södertörns högskola
Birgitta	Rämert	Elitplantstationen
Jakob	Sandberg	Helsingborg stad
Eva	Stengård	Kulturdepartementet
Marianne	Strandin	Skansen
Håkan	Tunón	SLU/Centrum för biologisk mångfald
Erik	de Vahl	SLU
Dylan	Wallman	Allkorn (NGO)
Jens	Weibull	Jordbruksverket
Rebecca	Öhnfeldt	Uppsala universitet